ВИДАНЄ „ПРОСЬВІТИ" У. Н. СОЮЗА.

Ч. 3. Рік III. Vol. III. No. 3.

За май-червень. 1916 May-June.

ОПИС РІДНОГО КРАЮ

Маленька ґеоґрафія України з малюнками та мапкою.

Написав Б. З.

Ціна 20 центів.

З друкарні „Свободи" — 83 Grand St., Jersey City, N. J.
1916.

ENLIGHTENMENT

Published bi monthly by

THE BOARD OF EDUCATION OF THE UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION OF AMERICA

at 83 GRAND ST., JERSEY CITY, N. J.

Terms of Subscription:

U. S. A. ..... **75 c.** a year
To other countries **$1.00** a year
Single copy..... **20 c.**

ПЕРЕДНЕ СЛОВО.

Кождий із нас добре знає своє рідне місце, село чи місто, де він зріс. Знає, як воно зоветь ся, які ріки недалеко, поля та лїси. Усякий скаже, до якого села належить його хата, до якого повіту його село. Та ще не всї знаємо свій рідний край, свою вітчину Україну. А треба, щоб усї ми знали, бо рідна земля — се наша спільна мати. Длятого знаємість рідного краю конечно потрібна усїм Українцям і Українкам. Мусимо пізнати рідну землю, щоби її полюбити. На нїй ми живемо, вона нас живить. Читаючи опис рідного краю — перед нашими очима відкриєть ся вся краса рідної землї, її чудна природа, лїси, гори, степи і моря. Довідаємо ся, які богацтва у тій земли та яка вона плодовита. Знати-мем, що тут, де ми тепер живемо, жили наші предки Українцї від найдавнїйших часів і проливали за волю України свою кров, як тепер проливають Сїчові Стрільцї.

Хто хоче щось більше довідати ся про нашу землю, прочитає собі Ґеоґрафію України проф. унїв. др. Ст. Рудницького. В отсїй книжочцї зібрані коротко тільки найважнїйші відомости про Україну.

Се ж перша частина; за нею прийде друга, що розкаже про житє нашого народа.

Перше виданє Опису рідного краю розійшло ся скоро поміж людьми. Пускаємо у сьвіт друге справлене виданє. Велика сьвітова війна, що ведеть ся в першій мірі за Україну, ще збільшила заінтересованє нашою рідною землею не лиш у своїх, але й у чужинців.

Відень, 20. червня 1915.

1. ЗАГАЛЬНИЙ ОПИС.

Велика наша Україна. Простягла ся вона від гір карпатських аж до Кавказу. Увесь той великий простір землї заселює нарід, котрий має одну мову, одну вроду, одні співанки та звичаї. Називаєть ся той нарід **український**, а його земля **Україна.** Давно була се самостійна держава. Тепер наша Україна розділена по між три держави: Росію, Австрію і Угорщину. Найбільшу частину України зі столицею Київом загарбали Москалї. Під Росією (Московщиною) є отсї українські краї провінції: Правобічна і Лївобічна Україна, Волинь, Поділє, Холмщина і Степова Україна. Там живе 27 міліонів Українців, а спільна назва їх **Східна** або російська Україна. (Москалї звуть її „Малороссія", щоби не називати „Україна".) До Австрії належить Східна Галичина з містами Львовом та Галичем, і північно-західна Буковина з Чернівцями. Під Угорщиною є Загірє або Угорська Русь-Україна з містами Унґварем та Сиготом. В австрійській Україні живе 5 міліонів Українців, в угорській ½ міліона, і се разом зветь ся **Західна** або Мала (австрійська) **Україна.** Західна Україна — се одна одинайцята частина цілої України.

Вся Україна займає простір дуже великий. Хочби лиш російська Україна, освободившись, ста-

ла самостійною державою, то мав би наш нарід досить місця на свобідний розвиток!

Австрія ___ займає 600.000 кв. кільометрів

Нїмеччина	„	540.000	„	„
Франція --	„	536.000	„	„
Анґлїя ---	„	315.000	„	„
Україна ---	„	850.000	„	„

Положенє: Україна простягаєть ся поміж 43. а 54. степенем північної ґеоґрафічної ширини (Підлясє-Кубань), більше як на 600 км., та між 21. а 47. степ. східної довжини, більше як 1.000 км. (Лемківщина-Задонщина).*) Що Україна нахилена з півночи на полудне, можна бачити з того, що всї ріки спливають у Чорне Море.

Границї: Полїтичні границї України часто зміняли ся підчас воєн. Постійними остають ся лиш природні а по части й етноґрафічні границї. Україна сусїдує з півночи з Поляками, Білорусами, та Москалями, а відграничує їх від нас Сян, Прип'еть, (Десна і Дон). На сході від Калмуків відграничує нас ріка Дон, від Черкесів Кавказ, від Татарів кримські горн. На заході сусїдують Румуни на Буковинї коло річки Серету, Мадяри за Тисою, Словаки коло Лемків. Моря, гори і ріки творять природні границї краю. Природні границї України: гори Карпати, Чорне і Азівське море, гори Крим і Кавказ та поліські болота над рікою Припетю. Наші кольонії доходять вже до Каспійського моря.

*) Український ґеоґр. атляс Др. М. Кордуби, накладом Я. Оренштайна в Коломиї 1913.

Прикмети української землї: На Україні мешкає одноцїльною масою український народ, а лиш в деяких околицях є чужинецькі оселї. Але ще є й друга сполука, чисто ґеоґрафічна. Україна визначаєть ся ярко своєю індивідуальністю серед инших територій Европи. Чорноморська височина, а ще ріки, клїмат, ростинність та звіринність надають їй богато одноцїльности.**)

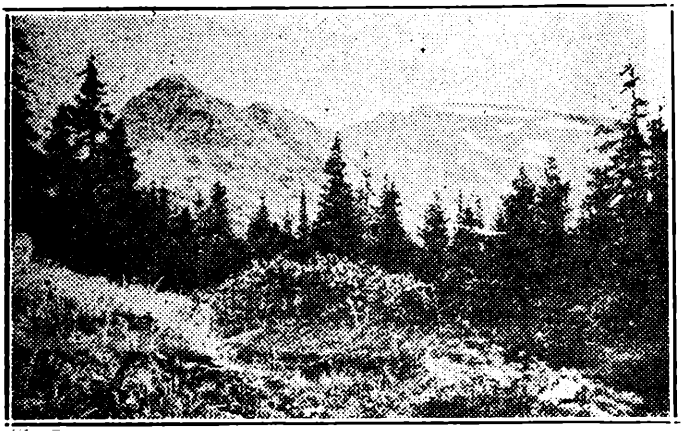

Карпати.

Давна коляда так описує нашу землю:

„Се земля більша: гори, долини,
Великі поля тай полонини,
Синії моря, темні лїсове,
Темні лїсове, бистрі водове".

**) Ґеоґрафія України, проф. унів. Др. Стефана Рудницького, Київ 1910. Се підставова книжка до ґеоґрафії України. Нею покористував ся й автор „Опису рідного краю".

Земля, на котрій живемо, є нашою від непамятних часів. Наш нарід не видер її нікому, як се робили другі. Тут він мешкав, бо взяв її неуправну і дику. Але власною працею, своїми руками, перетворив Україну на найкрасшу урожайну ниву, на шпихлїр Европи.

2. ГОРИ УКРАЇНИ.

Українська земля по найбільшій части є рівна, або творить легко погорблені височини. Тільки на заході стремлять величаві гори Карпати, а полуднево-східної границі боронить островерхий Кавказ.

Карпати простягають ся дугою над Дунаєм. Ділять ся на 3 головні части. Українці мешкають у середущій части, в Лїсистих або Східних Карпатах, що тягнуть ся від ріки Попраду на польській граници, аж по гору „Руський верх" коло села Кірлїбаби у Буковині на семигородській граници.*)

Українські Карпати, широкі до 15 миль. відзначають ся тим, що над Попрадом на заході найнизші, а чим дальше на схід, то стають висші. Найбільшу висоту мають у гуцульській Чорногорі. Всї гірські хребти в наших Карпатах вкриті иглястими та денеде листястими лїсами. З поміж лїсів виднїють нагі скали. В XII. столїтю ся часть Карпатів звала ся „Ruthenorum Alpes", се зн. Українські Горп. Карпати — се наша твердиня. Тут доховав ся чистий український тип, звичаї та давні вироби. Лїсисті, українські Карпати дїлимо

*) Географія Руси Романа Заклинського. Львів 1887.

на 4 части. Низький Бескид, Високий Бескид, Ґорґани, Чорногора. Своєю красою дорівнують наші Карпати заграничним горам.

Спиці — верхи Карпатів.

До них рвемо ся побувати на волі та надихатись сьвіжим повітрем.

„Під шум смерек іде мій спів
На верх високих гір.
Болить мене в душі тоска
До тихих, ясних зір...
Ах! — я на долах весь свій вік
Без сьвіту потеряв...

(В. Пачовський).

Низький або Лемківський Бескид сягає від Попраду по Ославу (доплив Сяну). Верховина ся широка, але не висока. Всюди глина вкриває грубою оболокою збоча і верхи. Магкий пісковик і лупак майже не виступає на поверхню. Широкі долини поздовжні і поперечні. Ліси були мішані, але їх винищено. Дощева вода скоро збігає, змиваючи урожайну почву та застелюючи її шутром. Збочі гір лагідні, не спадисті. Над Жеґестовом верх Пуста Велика (1061 м.).

Високий Бескид або бойківський від ріки Ослави аж до долини Стрия та Опора. Відріжняєть ся від Низького тим, що складаєть ся з одностайних гірських валів, попереривaних на поперек ріками. Має полонини; се високоположені гірські пасовиска.

„Ой чому ся не ожениш, Високий Бескиде?
— Бо зелена полонинка за мене не піде!"

(Нар. Коломийка).

Постепенно, підносить ся Бескид у східнім напрямі чимраз висше. На галицько-угорській граници склаиста Гора Пікуй (1400 м.). Ті скали з пісковика та лупака. Пісківці лежать грубими шарами (верствами) і є твердші, через те й виступають назверх. Такими є „Уріцький камінь" і

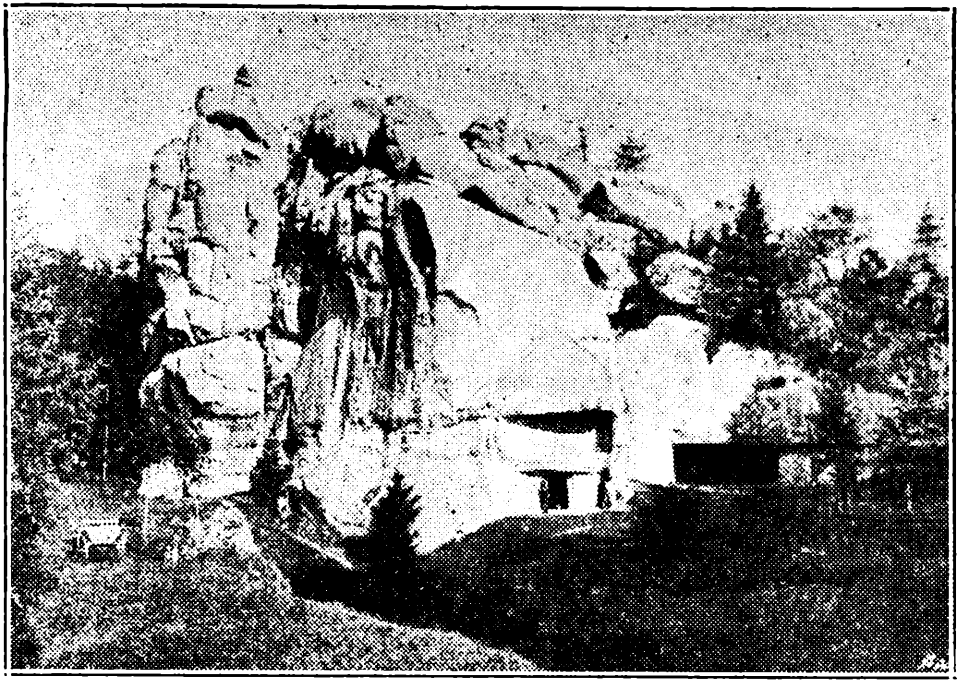

Карпати. Скелї в Бубнищу.

„Бубнище" із викованими у скалах печерами. Сей Бескид вкритий великими смерековими та буковими лїсами. Повисше 1350 м. лїс гине, а хребтами на полонинах ростуть буйні трави та усяке верховинське зїлє. Верхи переважно вкриті настовбурченими скалами, вистеленими долом зеленим мохом, а ще висше оброслими жовтим поростом. Гарні ті поперечні долини, де ріки проломлюють скалисті вали. До Бескида належне й пасмо гір Вигорлят із Угорської України. Се вулканїчні гори з малими озерцями.

Ґорґани — від долини річки Опора до Прута. Се короткі хребти, проломані поперечними долинами, каменисті, неприступні, через те й найменьше залюднені. По галицькім боцї верхи: Попадя і Довбушанка (1700 м.), Сивуля (1820 м.), Хомяк (1544 м.), Явірник-Ґорґан (1600 м.). Ще найлекше доступний Хомяк:

„Мов велитень грізний в горбів синявих краю
Обідраним хребтом над зелень виринає.
Здаєсь: щоглим чолом блакитів досягає,
На ньому зломи скель в проміню сонця сяють.
Між зломами верхів буйні вітри гуляють;
На скелї корчик сів і цьвітом розцвитає —
Сльозою журкало у стіп її спливає
І котить ся долів і губить ся у гаю".

(С. Чарнецький).

По угорськім боцї: Стіг (1700 м.), Близниця (1900 м.). Ґорґани вкриті непроходимими лїсами (от славна Тухольщина), в низу мішаними з буків, яворів, ялиць, а в горі смерековими. Верхи із твердого, ясносїрого пісковика, завалені цекотами (докришеним камінєм).

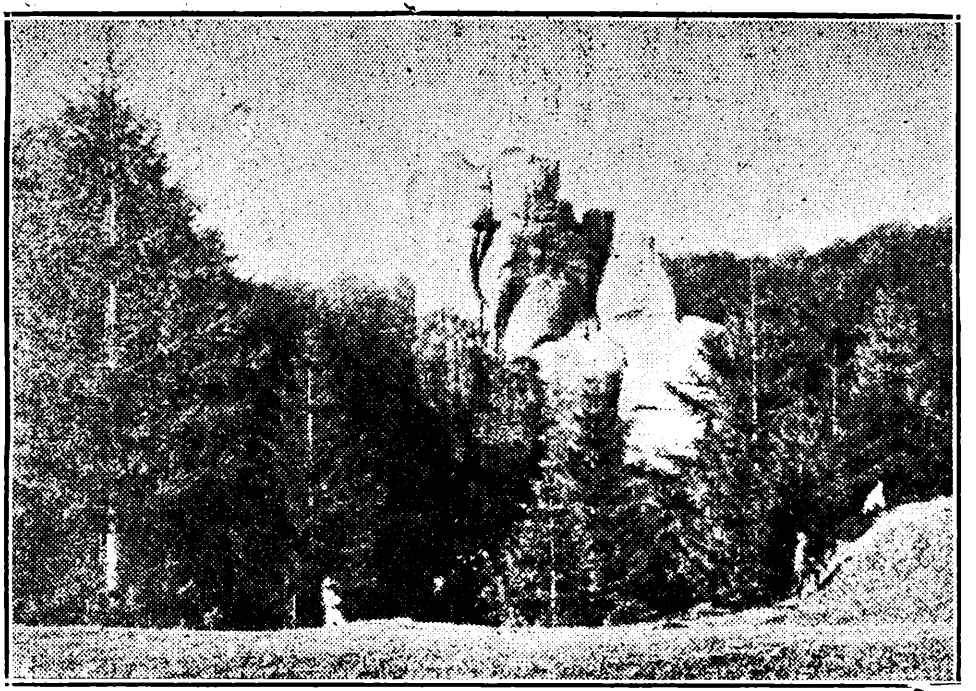

Карпати. Скелї в Бубнищу.

Чорногора — від долини Прута і Чорної Тиси до долини ріки Вишови і Золотої молдавської Бистриці. Се найвисше і найкрасше пасмо українських Карпатів, зложене із твердого пісковика. Найвисший верх Говірля (2060 м.).

З під Говірлї пливуть: Прут у Галичину, а Тиса на Угорщину. Майже ¾ року верхи Чорногори вкриті снїгом. У долинї Гаджіни, під скалами Шпицї (1866 м.) лежить вічний снїг на давнім ледовищі. Богато лїса у Чорногорі, хоч і нищать його немилосерно тартаки. Полонини гарні, великі, із добірною пашею. На верхівях Тиси пасмо Мармаруське, зложене із ріжнородних скал: пісківця, вапняка, лупака і кристальних скал. З глибоких долин підносять ся у гору дикі скелї. Скалистий Петраш, сусїд Говірлї, високий на 2022 м., а Піп Іван 2030 м. Полонини, водопади, озера, скелї, праліси, гуцульські оселї — спільно прикрасили Чорногірське пасмо. Цьвіт папороти на верху „Дїл", закаменїлі кози на Гнитесї, лїсні дївчата та дикун — Чугайстир — се чарівні казки таємної Чорногори.

Тиса відграничує Чорногору від чужих Роднянських гір. Північний спад Чорногори лагіднїйший, полудневий стрімкий. На Буковинї верхи трохи опадають. Печери в горах: Довбушеві комори в Ямнім, печера опришків під Синицями у Жабю.

Підкарпатє або **Підгірє.** З головного пасма Карпатів збігають численні побічні пасма і ті творять Підгірє. Простираєть ся воно вздовж Карпатів від Перемишля до Коломиї. Просторими долинами випливають Карпатські ріки із

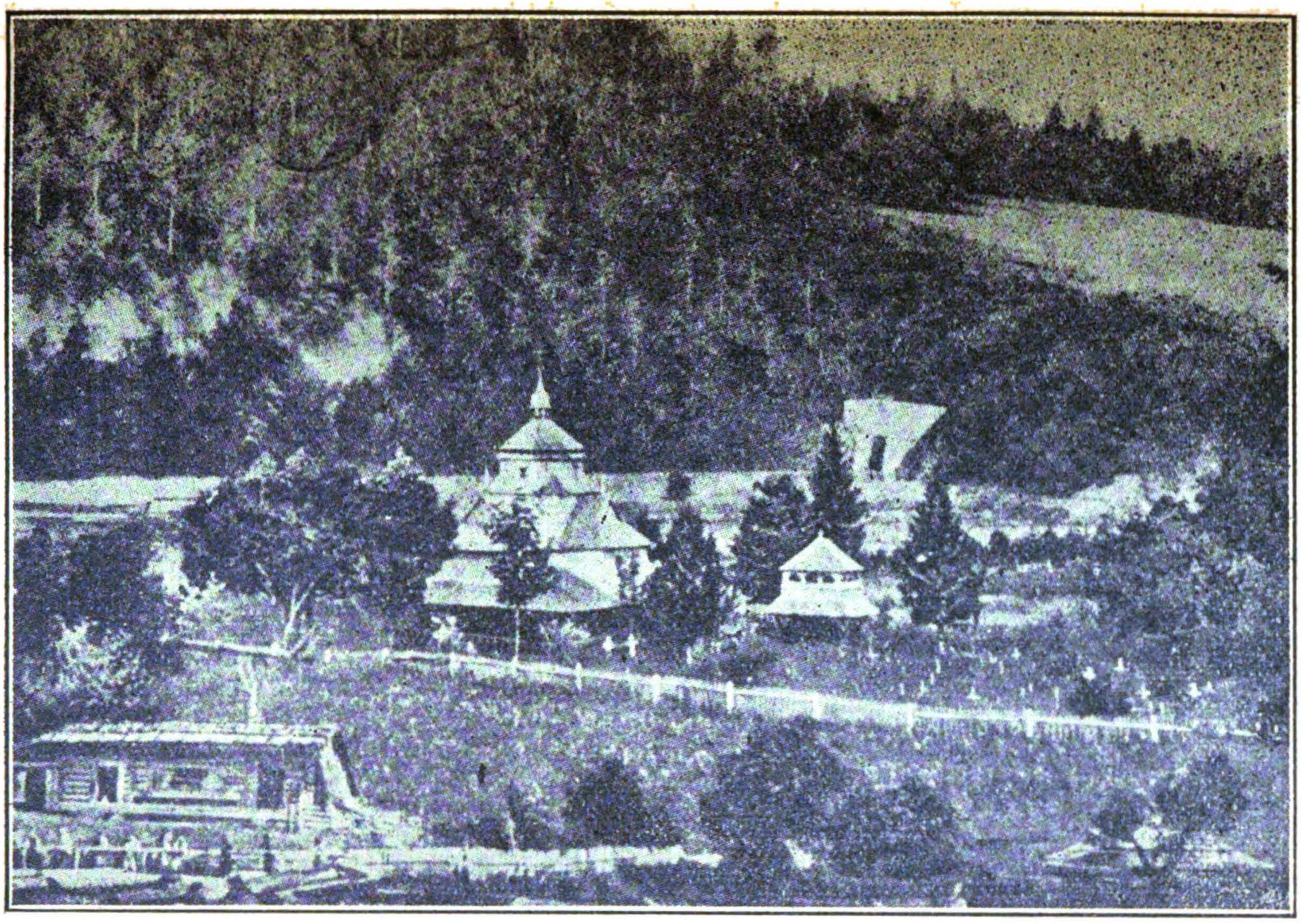

Тучель в Ямнім.

гір. Їх русло вистелене широкими рінищами. Понад ріками роскішні сіножати та ниви, наче ріжнобарвний килим. Висше, на знесіню поля, гаї та лїси. Підложе Підгіря — се сірий глей, богатий у сіль та нафту, вкритий жовтавою глинкою (льосом). На поверхні грубша або тонша верства родючого чорнозему. На Підгірю віє холодом із гір

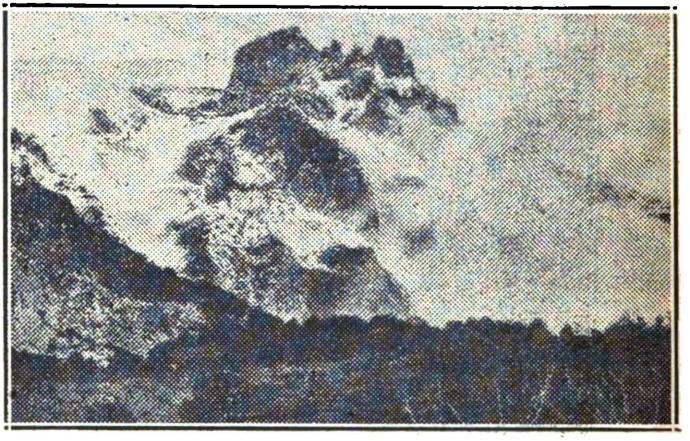

Крим. Гора Ай-Петрі.

і серед найтеплїшого лїта. Весна починаєть ся три тижні скорше як у горах, а сніг паде 5 тижнів пізнїйше.

Крим. Українські оселї сягають аж у Кримські та Кавказькі гори. Північний Крим, се властиво частина української плити, безлїсна, степова низовина. За те гірська, полуднева частина має свою відмінну будову, свою фльору і клїмат.

Кримські гори довгі на 150 км., широкі 35 км. Зложені із трох рівнобіжних хребтів, помежовані повздовжними долинами. Серед найвисшого хребта, що звесь Яйла, шпилї: Чатирдаг і Романкош (1500 м.). Верх тих гір творить вапняк, спід глей і лупак. Гарне є побереже, полуднева збіч гір з високими скелями та водопадами.

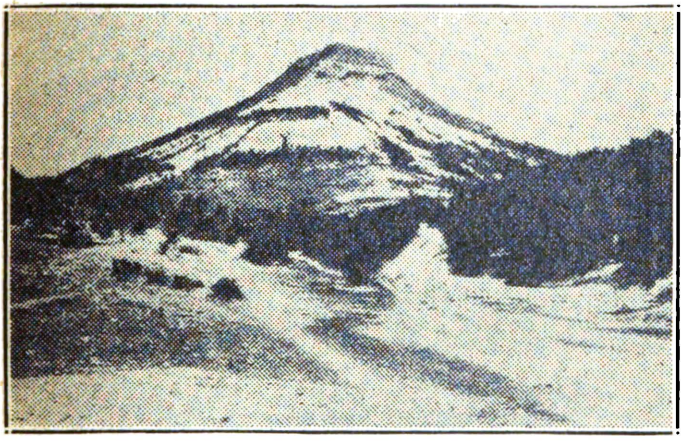

Крим. Гора Тепе-Кермен.

Лїтний вечір. Гори в млї,
в золоті вершини;
а під ними ллять ся десь
пісня України.

(Олесь).

Кавказ, що відграничує Европу від Азії, довгий на 1100 км., зложений із криштальних скал. Верхи вкриті вічним снїгом. Найвисші шпилї: Ельбрус (5630 м.), Казбек (5040 м.) По їх збочах зсувають ся великі ледняки.

„За горами гори, хмарами повиті" — говорить Шевченко про Кавказ. „І вам слава, сині гори, кригою окуті"... — Від півночи тягнуть ся вздовж головного хребта поменьші пасма, а опадаючи звільна, досягають Кубанщини. Се Підкавказє має чимало нафти.

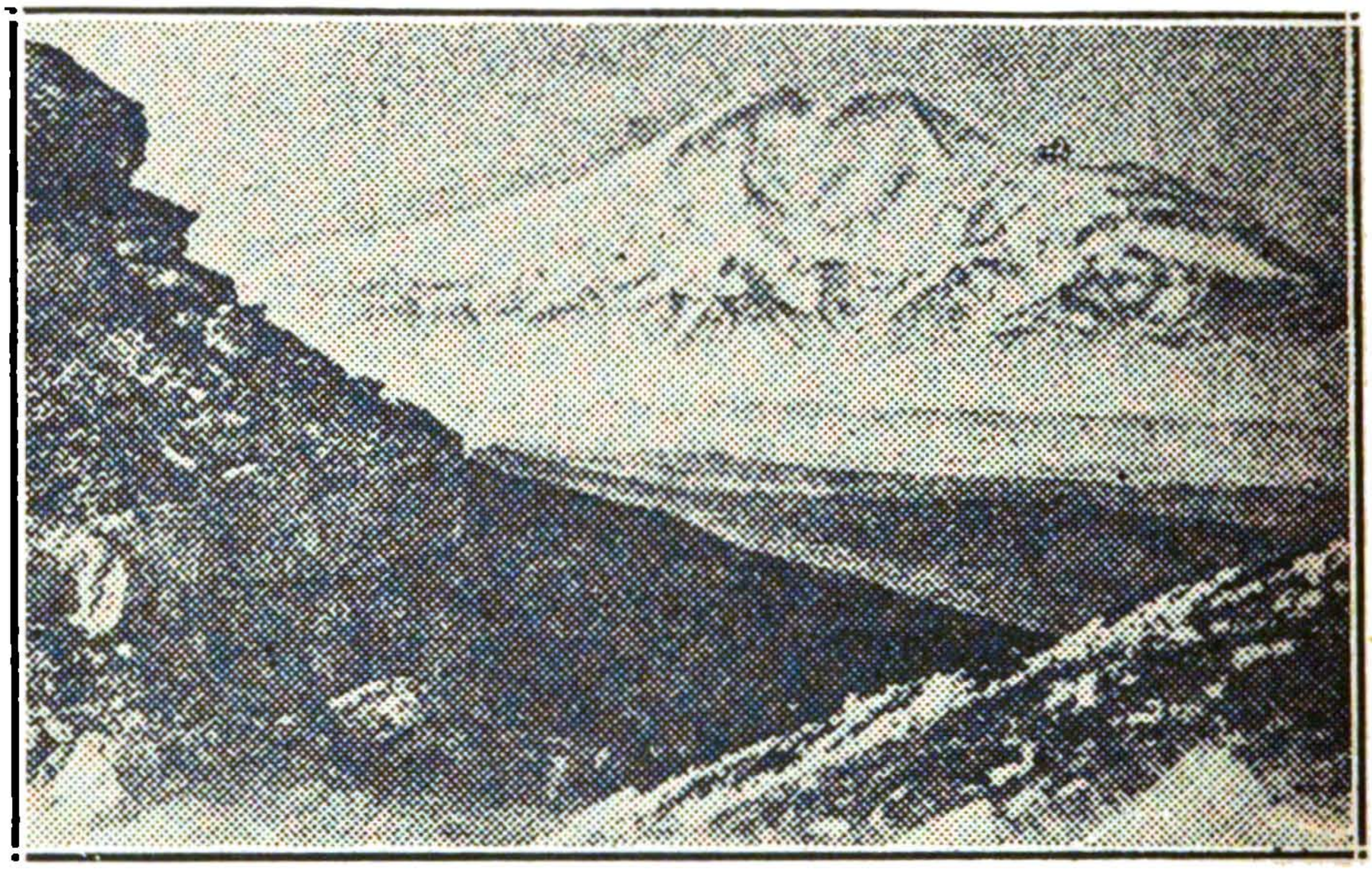

Кавказ. Гора Ельбрус.

3. ВИСОЧИНИ.

Земля, що взносить ся висше як на 200 м. над поверхнею моря, (а низше як підгірє), зветь ся височина. Широко розпростерла ся на Україні Чорноморська височина. Її части: західні і східні височини. Західні: Поділє, Розточе, Волинська та Правобічна височина. Східні: Лівобічна височина і Донецький Кряж.

Поділє від річки Вересиці, Дністра аж до Бога, висока місцями до 470 м. Ріки вижолобили

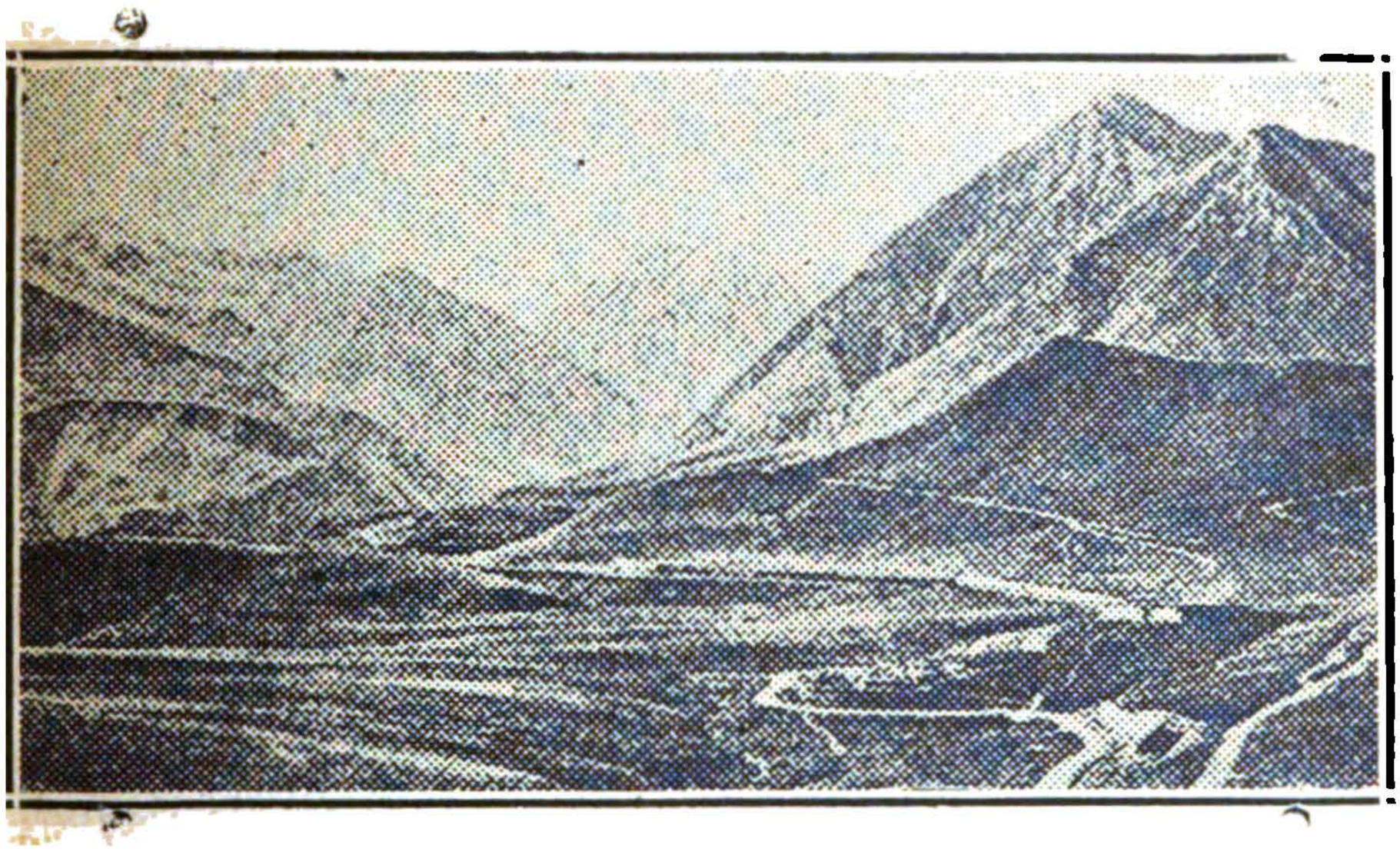

Кавказ. Воєнна Грузинська дорога коло Христового перевалу.

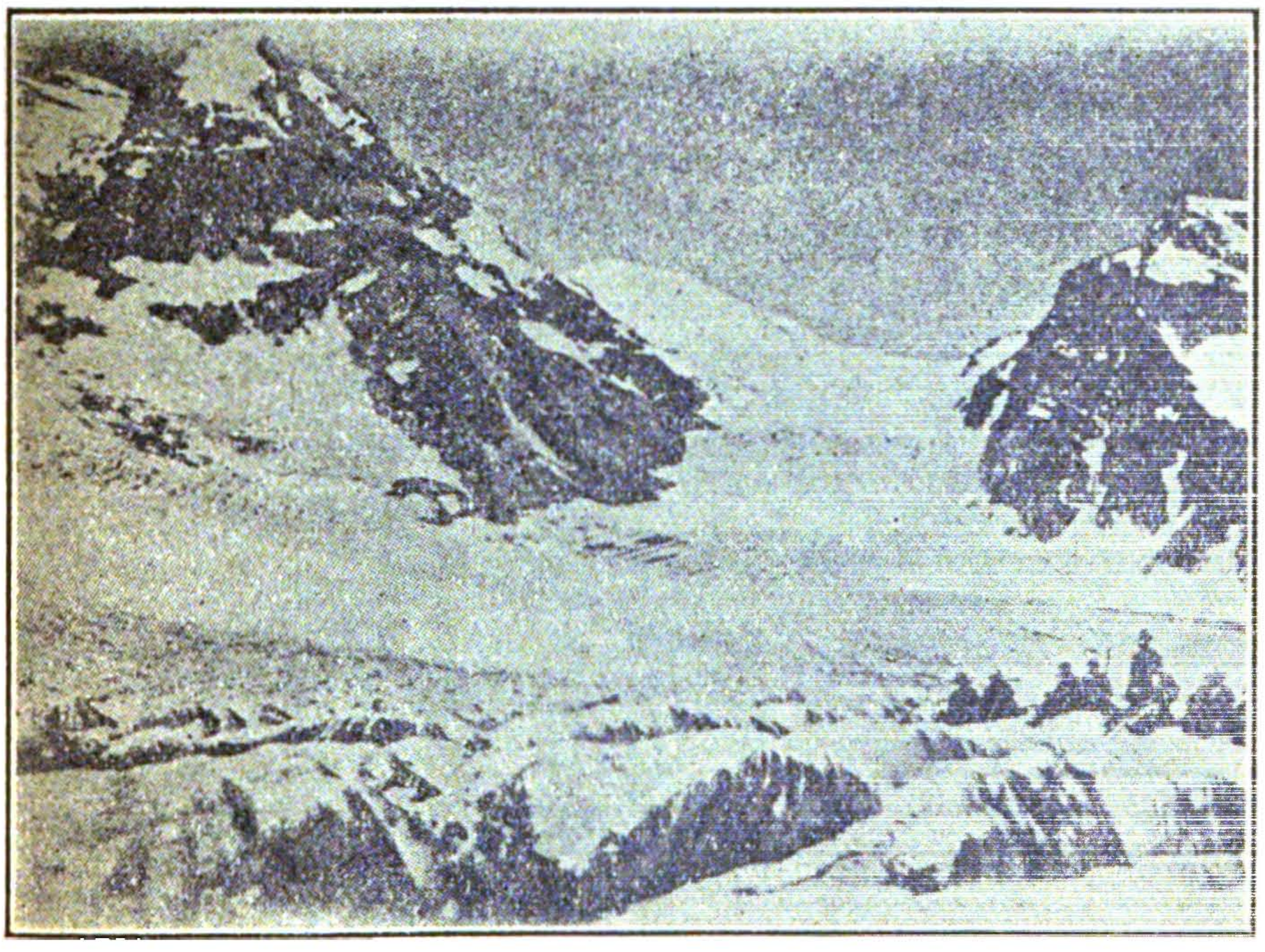

собі у височині глубокі, круті долини, що звуть ся яри та балки (прим. яр Дністра). Високі береги ріки виглядають з яру наче скалисті гори. Та як вийдемо з яру, бачимо довкола тільки рівний простір, а на сьому лани збіжа. Лани спричинили ріжнородність краєвидів одноманітної височини. Лиш денеде виступають справжні скали. Найстарші із них ґранітні, над ними осадові: лупаки, пісковики

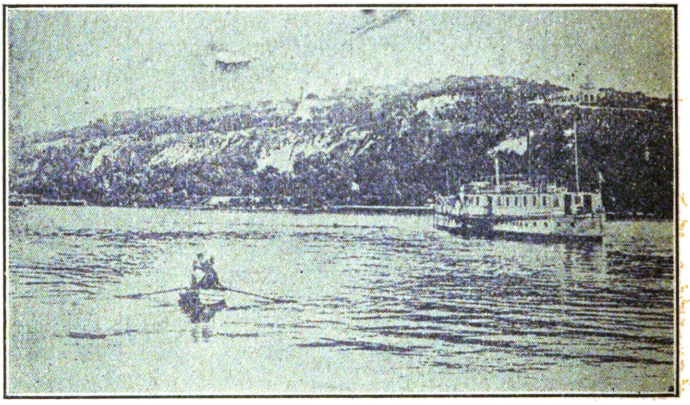

Київські гори.

та вапняки. Знаний червоний подільський пісковець та фантастичні ґіпсові скали з печерами. Поверхню творить родючий чорнозем. Лїсів мало, крім околиці Рогатина. Їх винищено ще в XVI. столїтю. Серед Поділя скалисті вапнякові горби, що сягають від Бродів до Подільського Камінця, звані Товтри або Медобори. На півночи пасмо Гологори і Вороняки. Та загалом має Поділє вигляд степовий.

Покутсько-бесарабська височина є властиво продовженєм Поділя, тільки значно вузша від не-

Дніпро під Київом.

го, положена між ріками Дністром і Прутом. На заході сягає до Быстриці і Ворони, на південнім

сході до Чорноморської низовини. Західна частина її — се Покутє. На ньому стрічаємо в ґіпсових шарах заглубини, що звуть ся лїйки або вертеши; під ними більші печери зі сталяктитами (прим. в с. Локітках коло Товмача). Коло Чернівців лїсисте узгірє Бердо Городище підносить ся до висоти 500 м. Височина кінчаєть ся Добруджею, де поселили ся наші рибаки, потомки задунайських запорожців.

Розточе, зване також Львівсько-Люблинським хребтом, лежить поміж Сяном а Бугом. Се невисоке (до 400 м.) узгірє, поросле лїсами. Опока тут вкрита вапняками, пісками та глиною. Поодинокі камені, які там можна бачити серед поля, занесені ледняками із півночи. Почва місцями пісковата, місцями вапниста. Поверхня височини у Холмщинї майже рівна.

Волинь між рікою Бугом, Тетеревом, Припетю та Богом. Вона неодноцїльна: на західній Волини підложе із крейди та опоки; місцями із пісківця та глею. Східна Волинь має підложе кристальне із ґраніту та ґнейсу. Почва на південь чорноземна, на північ пісковата. Найвисша часть височини лежить між рікою Стирем та Горинем, звана Кремянецько-Острожський кряж. Волинський краєвид: плоскі горби, вкриті лїсом, повільні низкобережні ріки та пісковата почва.

Правобічна наддніпрянська височина між Тетеревом, Днїпром та Богом. Підложе — се ґранїтно-ґнейсова плита. Її поверхня загалом досить рівна. Коло Бердичева та Гайсина остали ся слїди давних вулканів. Височина вкрита родючим чор-

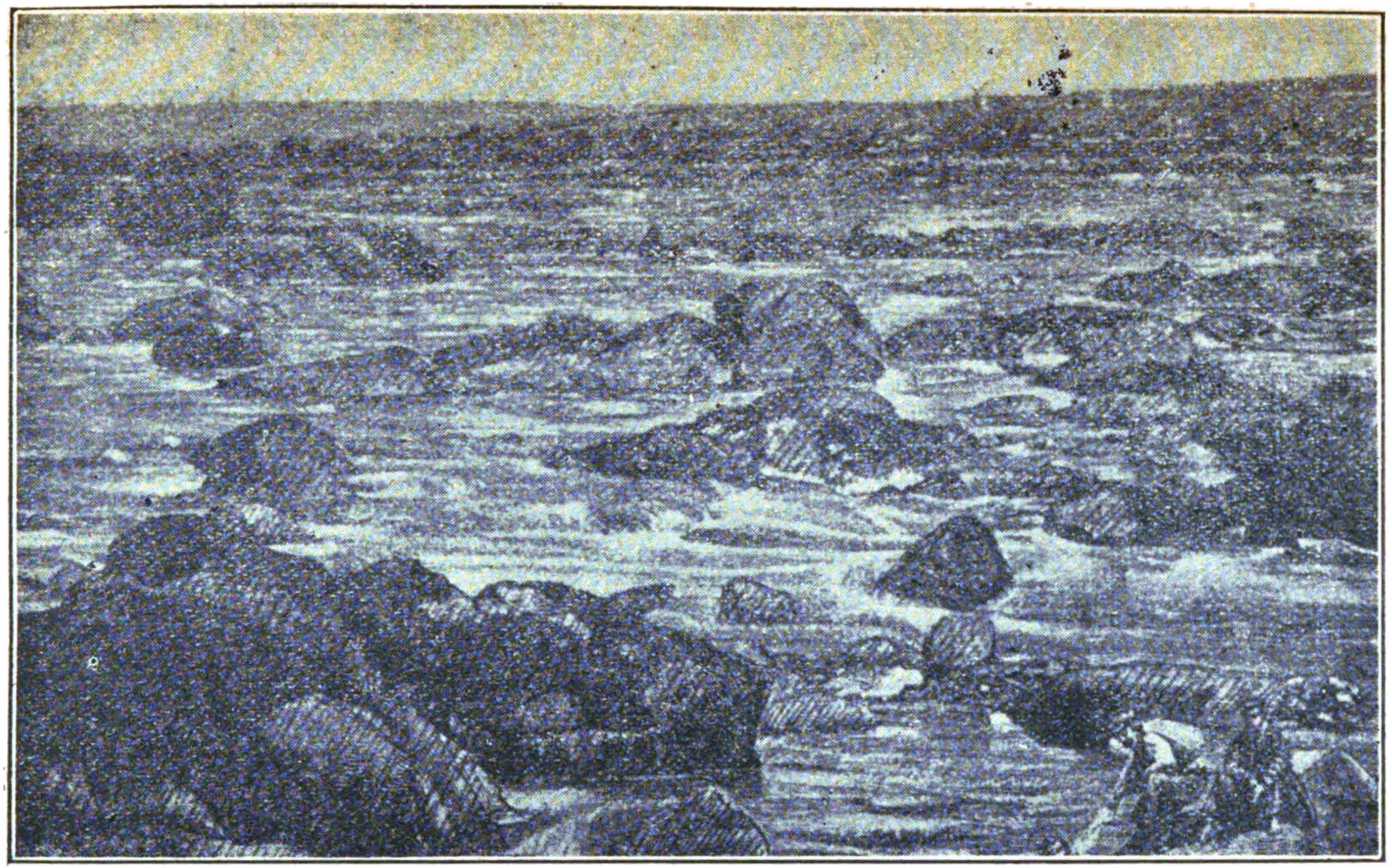

Вид Ненаситецького порога.

ноземом. Декуди плитші балки та долини. Правим берегом Днїпра скрізь невеличкі горби.

Гори мої високії! Не так і високі,
Як хороші, хорошії, блакатні з далека.

(Т. Ш.)

Лївобічна височина сягає від Днїпра до Донця. Замітні тут балки та яруги-водорії понад ріками. Почва: чорнозем, декуди пісок, під ними глина.

Донецький кряж вздовж південного берега ріки Донця. Се плоске узгірє із ґранїтним підложем та осадовими скалами.

4. НИЗОВИНИ.

За низовину вважаєть ся такий край, який не підносить ся понад море висше, як на 200 м. Звичайно се зелені, низкоположені рівнини.

Підлясє, від вододїла Буга та Припети до Розточа. Поверхня сеї низовини дуже рівна із річками та лїсами. Почва пісковата, глибше глеїста.

Полїсє, над рікою Припетю. Се підмокла рівня, вкрита пісками та багном. Великі торфовища, порослі сосновим лїсом, навіщувані що року повенями. Вдавнину було тут велике озеро.

Лївобічна низовина по лївому березї Днїпра аж до порогів. Піски, чорнозем, мочарі і степи уріжнороднюють низовину.

Чорноморська низовина від Чорного моря до Подільської та Донецької височини, а від дельти Дунаю до устя Дону. Підложе ґранїтне, декуди й

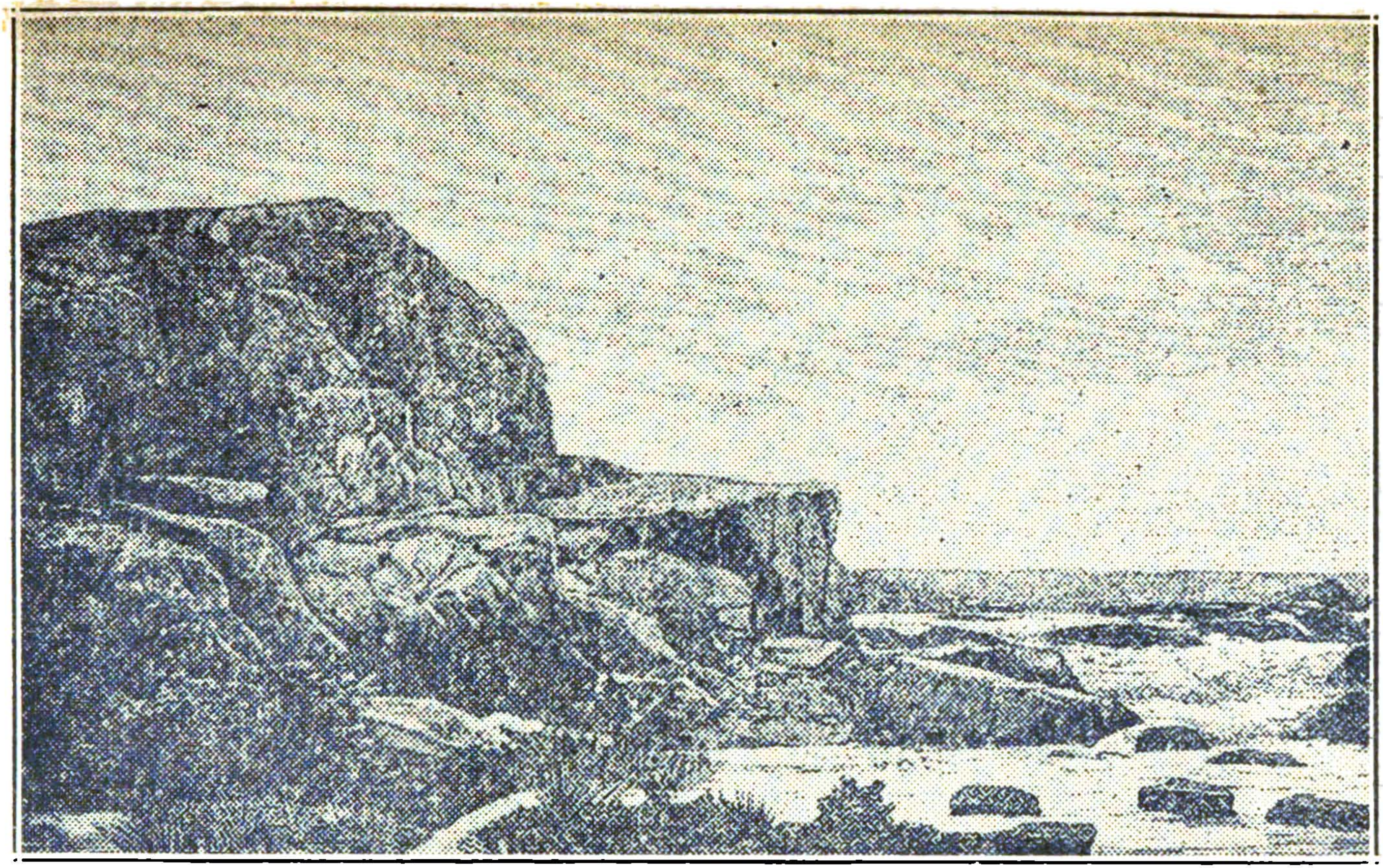

Камінь Монастирська над Дніпром.

вапняк. Се степ, безконечна рівнина, вкрита могилами. Понад ріками зелені плавні та луги.

Западина (депресія) над Каспійським морем, де поверхня землї нижше від позему моря. Там в солоних степах та понад Волгою зростають поволи українські кольонії.

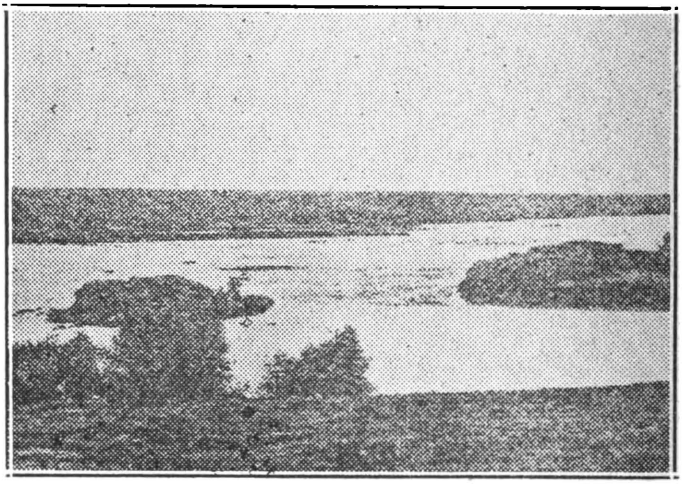

Вовче горло.

5. РІКИ ТА ОЗЕРА.

Наші гори, височини та низовини перерізані ріками, які від непамятних часів поробили собі русла і ними пливуть у море. Ріки дуже потрібні кождому краєви, бо наводнюють землю. Голубими лентами пливуть наші ріки у всїх напрямах.

Ріки України не всї однакові. Є між ними гірські, височинні і низовинні. Вливають ся у три мо-

ря: Чорне, Азівське та Балтійське. Їх вододіл поміж ріками: Сяном а Дністром, Бугом а Прип'ятю.

Чорноморські води України збігають ріками: Дніпром, Дністром, Богом та Дунаєм.

Дніпро. Найбільша ріка України — се Дніпро, оспіваний у наших піснях. З ним вяжуть ся

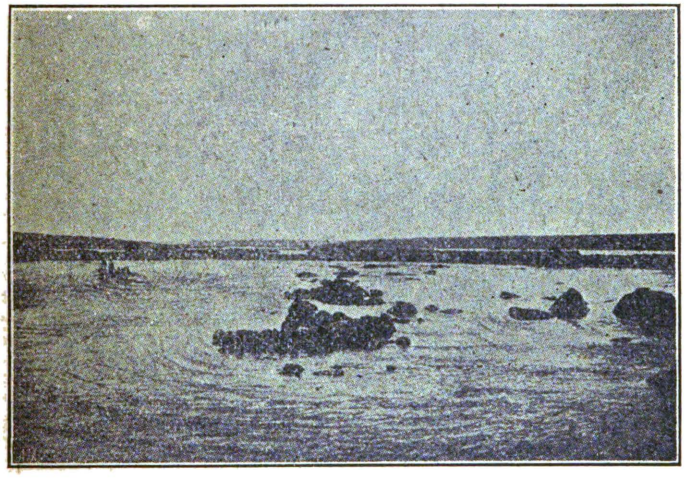

Коло Ненаситця.

всї важнїйші події історичного житя України. Над ним столиця України, Київ. Памятає Дніпро днї слави, часи нашої самостійної держави.

Між горами старий Дніпро
Неначе в молоцї дитина,
Красуєть ся, любуєть ся
На всю Україну.
А понад ним зеленїють
Широкії села;
А у селах у веселих
І люди веселі.

(Т. Ш.)

Випливає Дніпро коло Кльоцева на Білоруси із маленького озера в Смоленщині. В Україну вступає він вже чималою рікою, в середній частині своєї течії. Коло Києва широке русло на 850 м. У нижній части течії, за Катеринославом, виступають із Дніпра ґранітні скелі й пороги — водопа-

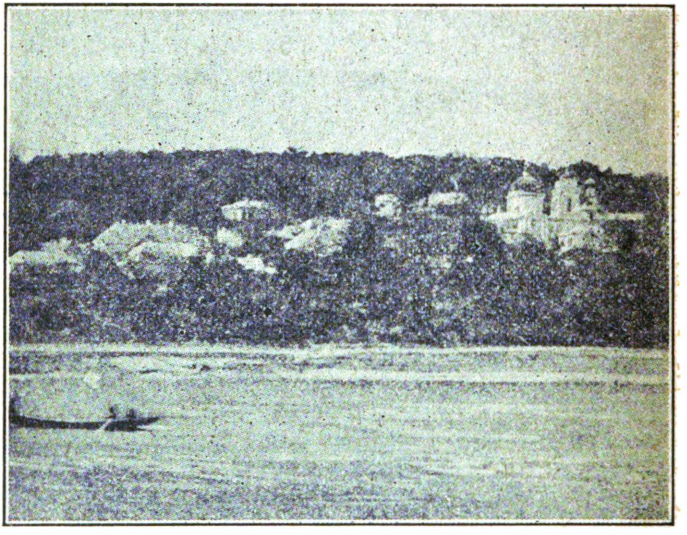

Дніпро під Ржищевом.

ди, що тягнуть ся на 53 км. аж до м. Александрівська. „Дніпр широкий та глубокий, хвилю хвилею жене, і добігши до порогів, з грюком падає у низ. Стугонить він і гуркоче, бризки високо встають, а глибокі чорторії виють, плещуть і киплять". **(Б. Грінченко).**

Вид Чортомлицької Сїчи.

Всіх порогів 12, з них головних 9. Найбільший Ненаситець або Дід, меньші Кодацький, Будило і Гадючий. Широкий і повноводний розливається Днїпро низше порогів по Великому Лугу у зелених, пишних берегах. Хортиця, Нова Сїч і Чортомлик — се давне запороже. Добічаючи у Чорне

Катеринослав над Днїпром.

Море, в свойому гирлї зливаєть ся Днїпро з рікою Богом у великий лиман. Що до величини — Днїпро третя ріка в Евроші. Довгий він на 2100 км., а сплавний вже від Смоленська на просторі 1900 км.

Бурю на Днїпрі описав Шевченко:

Реве та стогне Днїпр широкий,
Сердито вітер завива,
До долу верби гне високі,
Горами филї підійма.

Правобічні притоки Днїпра: Березина з Білоруси, Припеть зі Стирем та Случем, Тетерев і

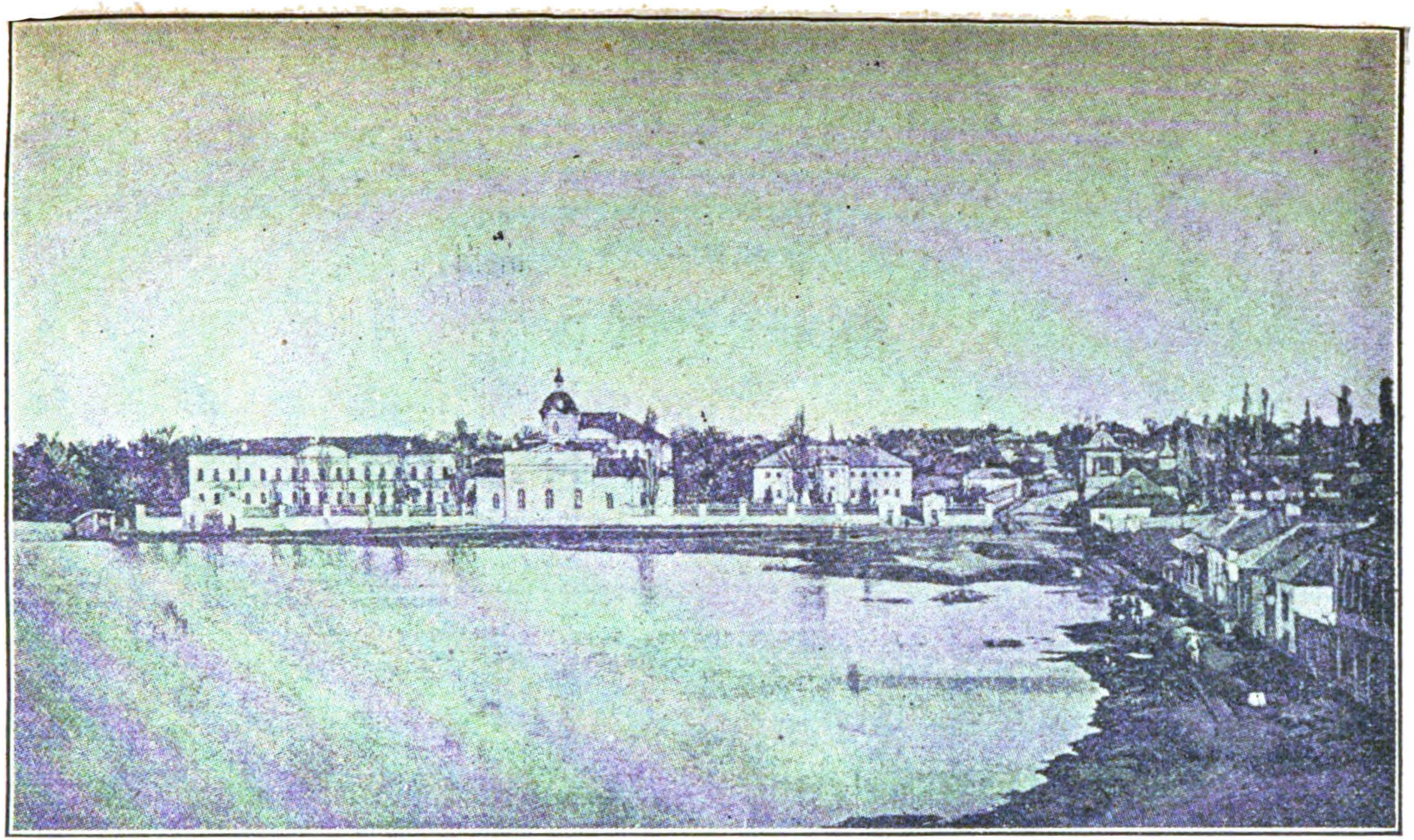

Чернигів, р. Десна.

Стугна. Про річку споминає „Слово о полку Ігоря", пісня з XII. століття:

„Чи-ж не правда, каже, Стугна струю чудну має,
Бо чужі потоки зжерла, сама голодає".

Річка Рось з гарними водопадами, Тясмин, Інгулець з Жовтими Водами. **Лівобічні** притоки: Десна із Соймом, Сула, Псло з Голтвою, Ворскла, Орел і Самара. Старинна Українська пісня описує відносини всіх других рік до Дніпра, несучих свойому „батькови" усе, що дістають на обширних просторах, які перепливають. Батько дбає про них, заселяючи їх рибою.*)

„Жалуєть ся лиман морю,
Що взяв Дніпро свою волю:
Усі річки прочищає, мені устє засипає,
К собі рибу підмовляє, на всі ріки розсилає,
А назад і не вертає..."

Дністер, велика ріка Західної України, довгий на 1300 км., випливає коло села Вовчого у Високім Бескиді. Спершу се гірська річка; аж коло Ніжнева входить у Подільський яр. Коло Ямполя на Дністрі пороги. Дністрова вода чиста. „Пливе Дністер, тихий, як той український нарід, широкий, як його думка, глибокий як його рани".

(Ю. Федькович).

Дністер в початках нашої історії був сплавною рікою, як і Дніпро. Ще перед Хр. сплавляли Дністром пшеницю до Атен. Тепер змінив ся. Виливи Дніпра весною, Дністра у літї. У Дніпра постепенні, у Дністра несподівані. Благословенні

*) Малороссія, т. VII.

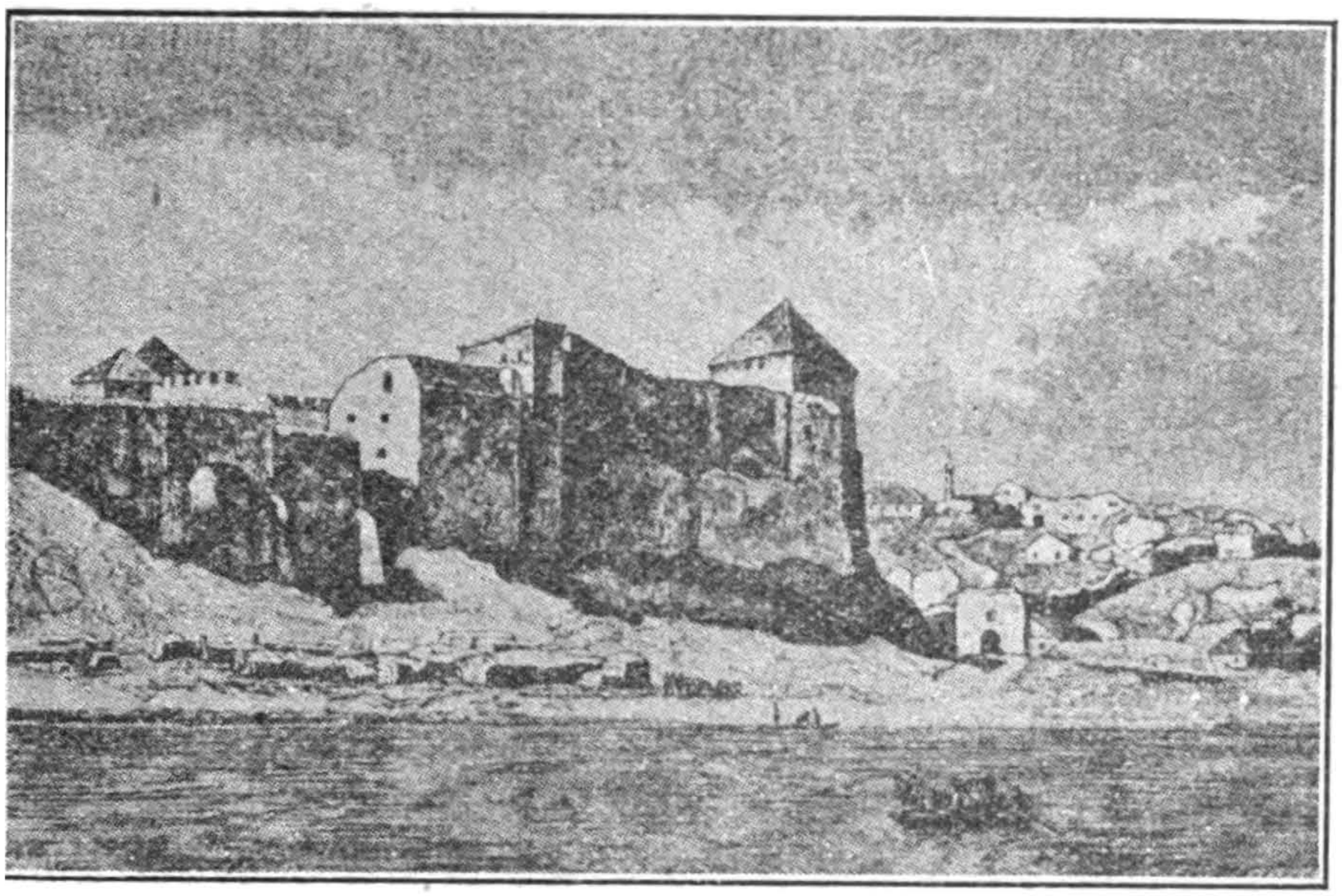

Дністер коло Хотина.

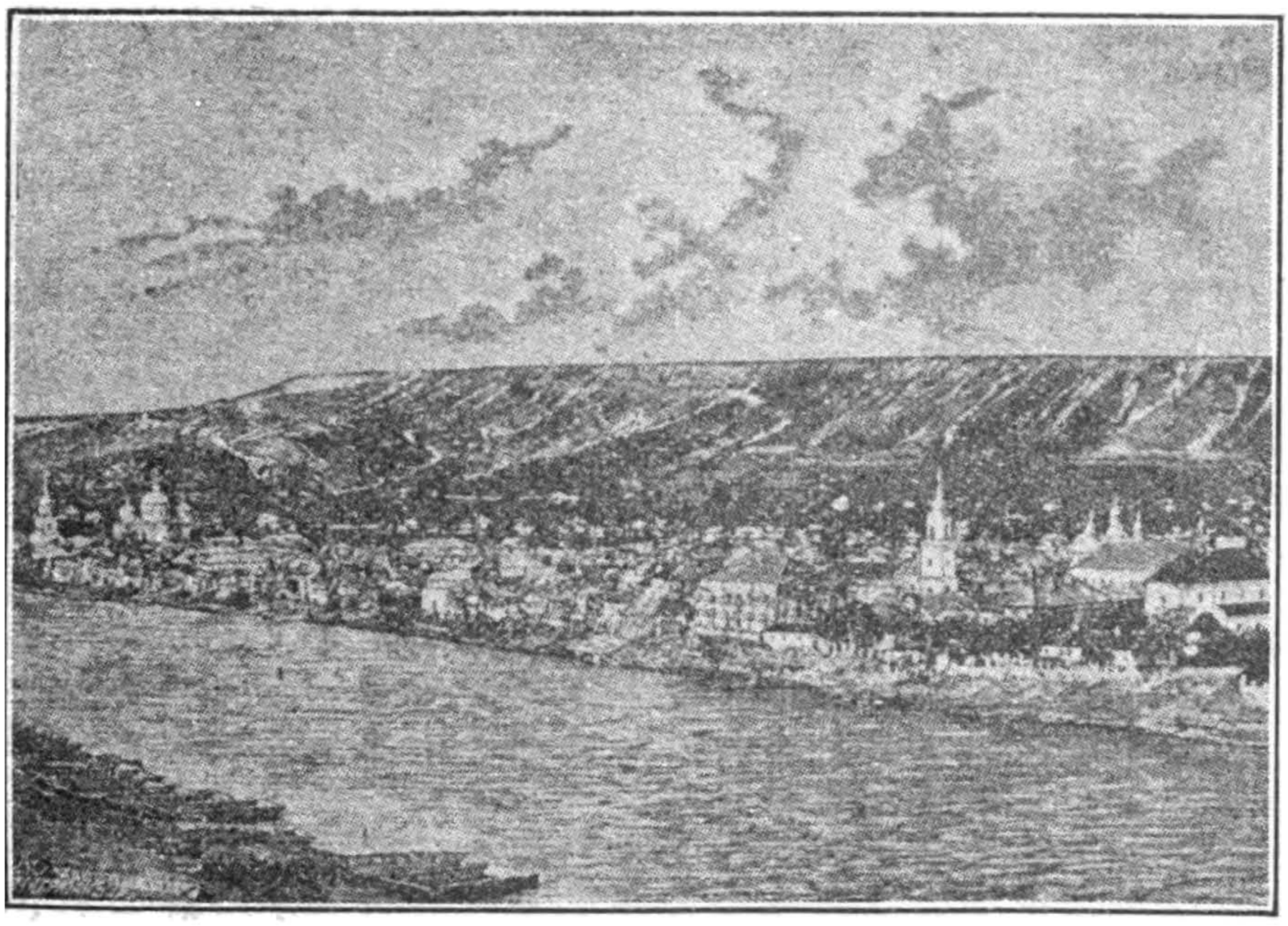

Дністер під Могилевом.

наддністрянські землї, та роса та мрака, яку Дністер дає в часї спеки. Чарівні тут лїси, чудні сади над дністровими берегами.

Се не землї, але городи, в яких все росте й буяє.

„Всюди любо, всюди красно, всюди лиш би бути,—
О, дністрові беріженьки, можна вас забути?"

(Ю. Федькович).

Правобічні притоки Дністра: Самбірська Бистриця, Стрий з Опором, Свіча, Лімниця, Солотвинська і Надвірнянська Бистриця з Манявкою та Вороною. На річці Манявці та Бухлівци високі водопади.

Лївобічні притоки: Стрвяж, Вересиця, Гнила і Золота Липа, Серет, Збруч, Смотрич, Мурахва і Ягорлик.

Бог, подільська ріка, має ґранітні пороги коло Константинівки. Притоки: Синюха та Інгул. Довгий Бог на 90 миль. Через підводні скали і піскові лави майже неможлива плавба на ньому.

Дунай дістає від нас декілька рік. Давнїйше мешкали Українцї скрізь над долїшним Дунаєм. Наші князї заложили місто Малий Галич, що зветься тепер Галац. Через те Дунай часто споминається у наших піснях та колядах:

„Вітер повіває, Дунай висихає,
Дунай висихає, тройзіль поростає".

(Колядка).

Тільки при устю Дунаю, в Добруджі, ще остали ся Українцї. Українські притоки Дунаю:

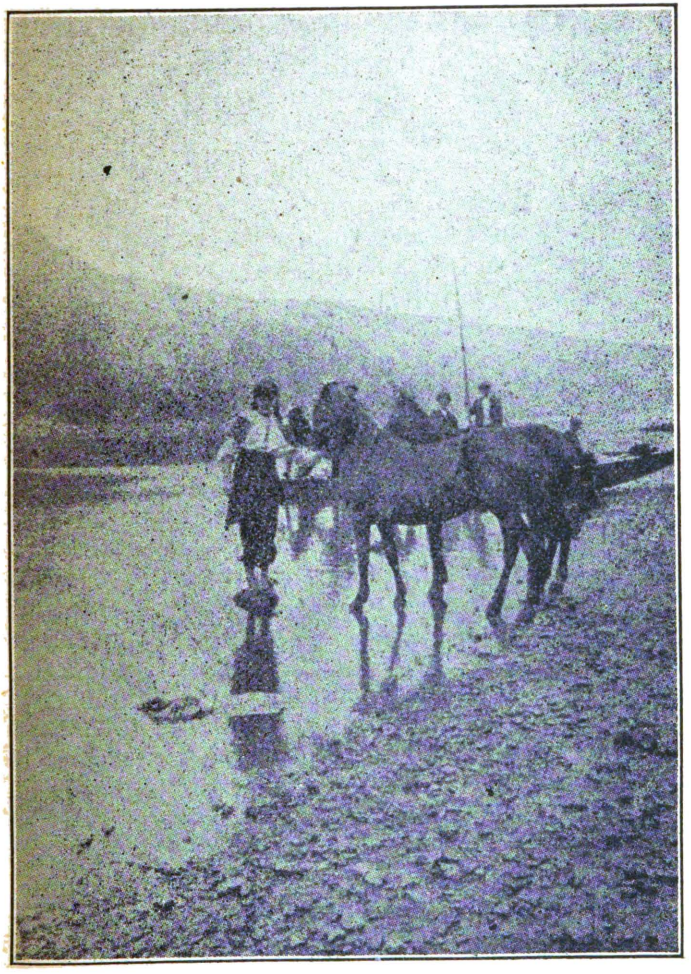

Дністер в Зазулинцях.

УКРАЇНА
(ЗЕМЛЇ ДЕ ЖИВЕ НАШ
НАРІД)
БІЛИМ ОЗНАЧЕНІ ЗЕМЛЇ ДЕ ЖИВЕ
НАШ НАРІД
ГРАНИЦЯ МІЖ ГАЛИЧИНОЮ
І РОСИЙСЬКОЮ УКРАЇНОЮ
ПІДЛЯШЕ
БЕРЕСТЕ
ПИНСЬК
СІДЛЕЦЬ
ЛЮБЛИН
ХОЛМ
ВОЛИНЬ
ЖИТОМИР
КИЇВ
ЛЬВІВ
ГАЛИЧИНА
ПОДІЛЕ
КАМІНЕЦЬ
ВИННИЦЯ
УМАНЬ
МУКАЧІВ
КИШИНІВ
ОДЕСА
АКЕРМАН
р. Стир
р. Горинь
р. Случ
р. Буг
р. Дністер

ВЕЛИКОРОСІЯ
СЛОБОЖАНЩИНА
ХАРКІВ
ПОЛТАВА
ЕКАТЕРИНОСЛАВ
ТАГАНРОГ
БЕРДЯНСЬК
АЗОВСЬКЕ М
КРИМ
ТАТАРИ
КАТЕРИНОДАР
НОВОРОСІЙСЬК

Біла Тиса випливає під Говірлею коло села Богдана і лучить ся з Чорною. Знана пісня:

Там, де Чорногора сумно Угрів край витає,
Там, де Біла Тиса шумно Чорну доганяє.

(Ол. Зак—ий).

Збирає всї води угорської України з Карпатів: лївобіч Вишів та Іза, правобіч Торець, Талабір, Великий Аг, Бержава, Бодрочка з Латорицею, Лабірцею та Ондавою.

Прут випливає із 6 жерел на збочах Говірлї і зараз спадає із високої на 50 м. тераси водопадом у долину. В Чорногорі спливають до него сотки верховинських потоків. У Яремчі творить знов славний водопад — перебій. Чорний та Білий Черемош — се його притоки. У с. Гринєвій дикій Гремітний водопад. Спад Черемоша значний, течія рвуча. Черемош оспіваний у гуцульських піснях. Під скалою „Сокільський" небезпечні гукипороги. У селї Ямнім при Прутовім потоцї водопад Капливець. Прут довгий на 100 миль і впадає в Румунії до Дунаю. Ріка **Серет** на Буковинї з притоками: Молдава, Сучава і Золота Бистриця, тільки жерелами сягають у нашу територію.

Азівські води: **Дін**, ріка Слобідської України, тече попід високими крейдяними скелями. Його притоки: Воронїж, Манич, Донець і Бахмут. Дін та Донець часто спомінає наша історія, бо се було Українське пограниче.

О Донче мій! Ігор каже — не мала ти слава,
Що милував ти на филях сина Святослава,
Що стелив траву зелену понад берегами.

(Слово о п. Іг.).

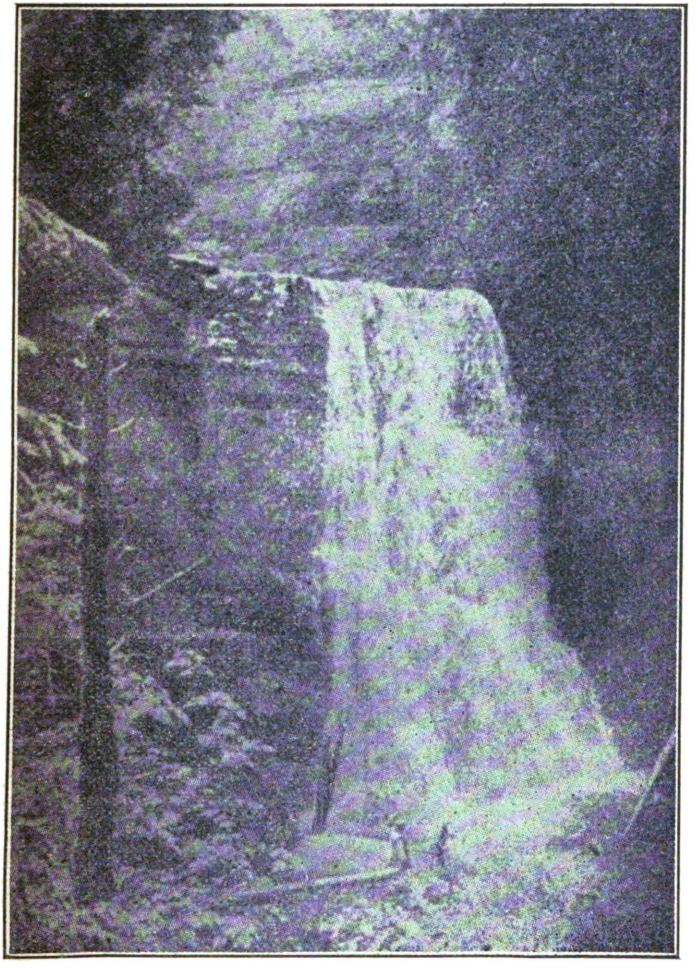

Водопад Манявки.

Ріка Манич тим цікава, що лучить ся своїм руслом із другою (так зв. біфуркація).

Кубань пливе з Кавказу із ледняків високого Ельбруса. На Підкавказю пливе широкою долиною. Його допливи Лаба і Біла. Кубань вливаєть ся у два моря, Азівське та Чорне.

Балтійські води відділивають Вислою. На нашій території тільки їх горішнпй біг. З Карпатів пливуть: Попрад, Вислока і Сян з Вислоком. Дальші притоки з Розточа та Підкарпатя: Вишня, Скло, Любячівка і Танва. З Розточа пливе до Висли Вепр, із Підляся Буг з притоками: Полтва, Солокія, Мухавець, Лісна і Нарва.

Озера. На Україні озер мало. Озеро Манич в Кубанщині, Князь і Вигонівське на Поліссю. Біле озеро коло Одеси, Крукове озеро над Дніпром, Солоне над Дощем. На Підлясю кілька меньших озер. На Поліссю багна довгі на 40 миль, а на 10 широкі. Давно було се велике озеро, що займало простір 460 миль. Часть пінських болот осушена. В гуцульській Чорногорі озеро Шибене, найбільше і найкраще, 850 м. довге, а 200 м. широке, в жерелах Чорного Черемоша недалеко Квасів (Буркута). Чарівні озера в жерелах Чорної Тиси. Між Шпицями а Денцером довге на 100 м. Несамовите озеро. Менші озерця, охаби, вікна та безодні понад Дністром. Зі ставів більші у Бережанах та Тернополи.

6. УКРАЇНСЬКІ МОРЯ.

Всю воду несуть ріки у море. Море — се великий простір води гірко-солонавої, барви зеле-

наво-синьої. Море ніколи не є супокійне, але филює, заливає або опускає береги. Се зветь ся приплив і відплив.

Чорне море здавна звало ся „Українське море". Велике воно на 450.000 км. квадратових, глибоке місцями на сході на 2800 м. Часто схоплюють на ньому грізні бурі. Пристаний на Чорному

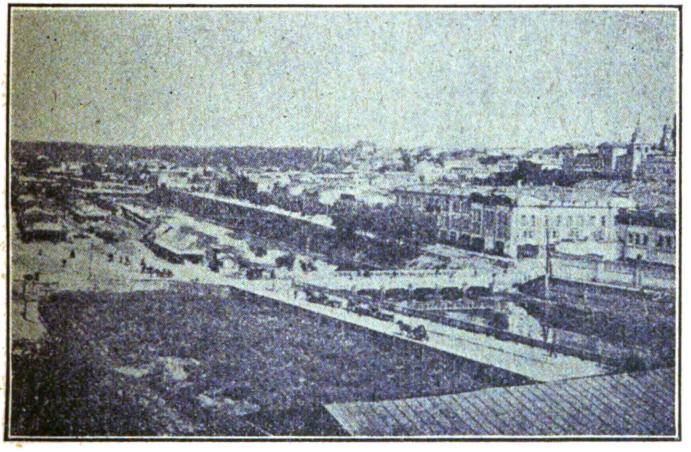

М. Харків.

морі мало, найбільш догідна Одеса. Чорним морем плили Запорожці аж на турецькі побережа:

Пливуть собі, а із за филі
Сонце филю червонить;
Перед ними море миле
Гомонить і клекотить.

(Т. Ш.)

Азівське море від Чорного відділяє півострів Крим. А лучить їх пролив Керч, вузкий, доступний для малих кораблів. Азівське море мілке, бо

в полудневій части тільки 14 м. глибоке, а при північно-східнім березі 4—6 м. Плитке длятого, бо виповнюєть ся тим намулом, що його наносить Дон. Залив Азівського моря зветь ся Море Лїниве. Воно переповнене солию. Повно в ньому ляґунів та островів.

Острови. Більших островів у наших морях нема. На Чорному морі остров Тендер. На Днїпрі за порогами є 70 островів, що творили голосне в нашій історії Запороже. Із них більші Сїчові острови: Хортиця, Великий Луг, Томаківка і Чортомлик.

7. КЛЇМАТ (ПІДСОНЄ).

На земли бачимо три головні пояси або смуги: 1) горяча або тропічна, де немає зими, тільки спека та жара, 2) холодна або полярна, де знов немає літа і 3) помірна або середна, поміж горячою а студеною. Україна положена в поміркованій смузї. У нїй замітні 4 пори року: весна, лїто, осїнь і зима. Житє чоловіка находить ся в тїсному звязку з температурою й иншими клїматичними обставинами. Приміром в теплих сторонах люди стають більше або меньше млявими й ледачими до тяжшої фізичної працї, хоч розум, а особливо уява й почутя зістають ся жваві й палкі. Клїмат може бути ще морський, континентальний здоровий і нездоровий. Слово клїмат передовсїм означає змини повітря що до тепла, студени та вогкости. Суходіл, вода і повітрє, виробляючи своїми силами ріжні клїмати по ріжних краях земної кулї ведуть до того, що все те, що росте й жиє на землї, у водї

та повітрю: люди, звірі й ростини, неоднакові у ріжних краях. І так прим. Західна Галичина, польська має спільний клїмат з Чехією, Шлеском та Моравією. Східна Галичина має зівсїм відмінний клїмат від тих країв, але за те спільний із прочими українськими землями. Се зветься: спільність ґеоґрафічних условин. Отся спільність єднає

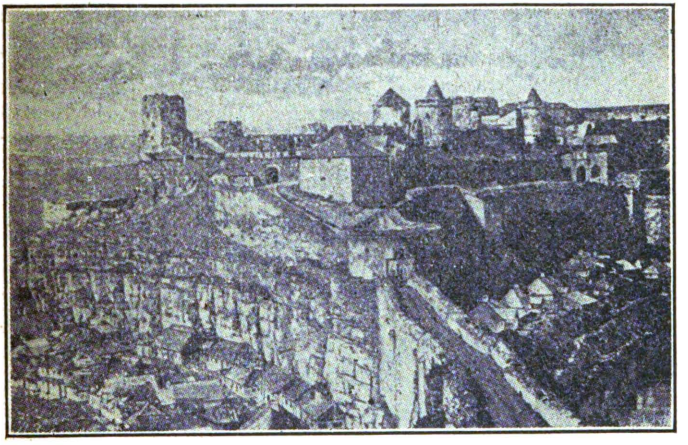

Камінець над Смотричем.

всю українську територію в одну нерозривну цїлість.

Клїмат України се один із найприємнїйших та найздоровійших клїматів на сьвітї. Лїто у нас горячійше, але зима трохи острійша, як у Західній Европі. Се зветься виразно — континентальний клїмат. Звідси й велика ріжниця температури дня й ночи. Ще був би красший, але від теплих вітрів заслоняють Україну із заходу гори Карпати. Клї-

мат Карпатів нагадує альпейський, тільки більш континентальний. У Чорногорі погода тривкійша, як в Татрах. Найменьш привітний клїмат мають Ґорґани та Бескид. Майже пятимісячна зима з великими снїгами. На високих полонинах намість лїта тримісячна весна. Найлагіднїйший клїмат має Покутє. Се вплив Чорного моря, а степовий вплив лагодять гори. Великий вплив на погоду мають вітри. Звчайно полудневі і західні вітри спроваджують дощі й теплоту. На Украіні вітри найбільше східні. Східний вітер навіває погоду і мороз на Украіну. Через східні вітри повітрє Украіни переважно сухійше як у Польщі. Волинь, Поділє і Придніпрянська Украіна має майже такий сам клїмат, як північна Італія. Захмаренє на Украіні значно меньше, як у західній та середущій Европі. На Поділю на рік около 130 днів дощевих або снїжних, на Придніпрянщинї лише 56 днів. А про соняшне сьвітло можна сказати, що воно дуже потрібне для чоловіка. Лїтні дощі і градові бурі в Карпатах та на Підгірю. Скількість опадів всюди достаточна для гарного розвитку рістнї та найважнїйшого занятя Украіниів хлїборобства.

Майже непомітно переходить одна пора року у другу. Тільки природа зміняє свою барву.

Ой діброво, дібравонько! Ти доброго батька маєш,
Що ти ся в однім роцї трома барвами приодіваєш.
Одна барва зелененька — всему сьвіту миленька.
Друга барва жовтенька — всему сьвіту сумненька.
Третя барва біленька, всему сьвіту студенька.

(Веснянка).

Долина Сяну. Перемишль.

Весна коротка, але гарна і теплїйша, як деинде.

„Встала весна, чорну землю сонну розбудила,
Уквітчала її рястом, барвінком покрила.
І на полі жайворонок, соловейко в гаї
Землю, убрану весною в ранцї зустрічають.
— — — — — — — — — —
Весна. Садочки зацвили
Неначе полотном укриті,
Росою божою умиті,
Біліють. Весело земли:
Цвите, красуєть ся цьвітами,
Садами, темними лугами...
— — — — — — —
І барвінком, і рутою і рястом квітчає
Весна землю, мов дївчину в зеленому гаї.
І сонечко серед неба опинилось — стало,
Мов жених той молодую землю оглядало".

(Т. Ш.)

Непомітно переходить весна в лїто. Лїто гаряче, триває 3 до 4 місяцї. У серпни на степі

„Ще ласкавійш в ланах вечірнє сонце грає,
І даль далекая ще дужше душу рве,
А пісня голоснїйша над луками лунає,
І легше хмаронька вечірная пливе".

(М. Філянський).

Осїнь звичайно дуже гарна і тепла. Пізна осїнь має холодні ночі з приморозками

„Тільки вітер віє
Та розносить жовте листє
По жовтому полї...

(Т. Ш.)

Зима морозна, але коротша і лагіднійша, як московська. Лід на Неві стоїть 147 днів, на Двині 120 день, у нас на Дніпрі 80, на Дністрі 70 днів.

Снігу, ой снігу якого!
В білих снігах потонули
Гори, степи і долини...
(О. Олесь).

8. РІСТНЯ (ФЛЬОРА).

Шата рослинна, котра прикрашує і вкриває нашу землю, має перворядне значінє. Де не глянемо оком, скрізь бачимо дерева, кущі, зїля і трави. Ростина залежить у своїм житю від почви та клїмату. Ріжнородну ростинність Украіни дїлимо на північну та середземноморську. Серед неї ще бачимо полоси: гірська, лїсова і степова. Стрічаємо їх по порядку, вандруючи з півночи на полудне. **Лїсова полоса** (одна пята часть Украіни) займає північні і північно-західні краї від Прута до Буга. Гори мають свою власну рослинність. У **горах** росте смерека, ялиця, яловець, жереп (косодеревина). Катрафій уживають Гуцули на палиці. Із дерев, давно знаних, а тепер рідких, тис та мудрина (лендерево). Мудрина — тривале дерево, котрого хробак не точить. На шпилях гір кидра.

„Пишна кедрина в гору ся вила".
(Колядка).

Кидрова митрополича палата у Підлютім. Давно лїси іглясті звали ся бір, а листясті — лїс. Дуброва — се дубовий лїс. Пуща — непроходимий лїс чи бір, повний диких звірів. Давні пущі: Тухольщина, овруцьке, шинське та волинське Полїсє.

Перегінська пуща має 140.000 морґів відвічного лїса. Се тільки четвертина великого лїсового простору в Карпатах. В тих лїсах ще можна бачити величаві смереки та ялищї, грубі на пару метрів, прим. в Ґорґанах. В наших лїсах стрічаємо листясті дерева: бук, граб, береза, клень, ясїнь, вільха, осика, рябина-скорух і берест. Яворове дерево уживають Гуцули до своїх впробів. На Поділю липові гаї, що дають богато меду пчолам. З іглястих дерев сосна на пісковатім та коменистім ґрунтї. Король дерев — дуб. Місцями ще задержались старезні дуби, останки дубров та сьвятих гаїв. Над річкою Сулою були на 4 м. широкі дуби. В батуринськім гетьманськім парку старий дуб, де любив пересиджувати Мазепа. Верба звичайно над водою, се всюди звістний український краєвид.

„Над річкою у затишку привязані човни,
А три верби схилили ся, мов журять ся вони".

(С. Руданський).

Лїси достарчають богато ягід і грибів, котрі становлять значну часть доходу та поживи селян. Лїс живить їх — се правдиві слова. З поміж грибів на Поділю труфлї, що ростуть під землею. Нищенє лїсів приносить велику шкоду. Повени, град і посуха — се наслїдки. Жиди на рубаню лїсів заробили мілїони. Лїси підшиті кущами: лїщина, крушина, свербивіс (дика рожа), гложина, тернина, ива й малина та ожина. Калина у нас улюблена, бо се давне сьвяте дерево.

Ой Калина білим цвите, а червоним родить,
А велике закоханє на біду приводить!

(Коломийка).

Львів.

Гай — се молодий лїс, де богато усяких кущів та зїля. З поміж зїля звісні: ягода (суниця), шалвія, первоцьвіт, раст, косатень, розхідник, кульбаба і папороть. Уживані яко народні лїки: деревій, живокість, щідбіл, полин і гадюче зїлє. Плекані в сїльських цьвітниках: рута, василько, мята, барвінок, мальва, чорнобривець, любисток і румянок.

„Я василько не садила, василько ся родить,
Я Василя не любила, сам до мене ходить".

(Коломийка).

Барвінок і рута, яко символ любови і надії, мають на Українї велике значінє. Уживають їх дївчата на сьвяточні вінки. Підчас весїля прикрашують ними коровай і деревце. Ще й на гробі дївчини сядять барвінок. Верховинські полонини мають свої ріжні роди зїля і трав, які даремно шукав би по чужих краях, прим. омеґа — виключно чорногірська ростина.*) Афина та ґоґодзи мають зимотревале листє.

Лїса меньшає, як переходимо у **степову полосу:** Харківська ґубернїя має 9% лїса, Полтавська 5%, Катеринославська 2%, Херсонська 1%. Степова полоса простираєть ся від лїсів аж по Чорне море. Дерев мало. Крім деяких, висшезгаданих, ще тополя. Степ має свою окрему рослинність. Степ, неуправний людською рукою, порастає спершу дївиною. Гарний се вид, коли золотистий лїс дївини веселить здалека око мандрівника. Будяки, що цвитуть червоно, доходять до такої висоти, що не

*) В. Шухевич: Гуцульщина, т. I.

видко в' них їздця з конем. Але будяки з часом уступають, а тоді буйна, висока трава вкриває степ. Богато усяких прегарних квіток та зїля росте на степі. У піснях споминає ся перекотиполе, що його вітер котить степом. Неуправного степу тепер небогато:

„Жита похилились,
Де пасли ся наші коні,
Де тирса шуміла".
(Т. Ш.)

Нїде не побачиш дерева на степу, тільки трава шумить. Одинокі висшепіднесені місця — се могили.

Блакитне небо, мов дугасте море
Безоднею порожною стоїть;
Під сонцем степ, Козацьке Дике поле
Огнем переливаєть ся, жахтить.
(П. Кулїш).

Середземноморська всезелена **рістня** Криму та Підкавказя: лавр, оливне дерево, кипарис та мірт. Гарні садочки знайдемо по усїх селах України.

9. ЗВІРИННІСТЬ (ФАВНА).

Звірний сьвіт України більше одноцїльний, як ростинний і належить до північного звіринного округа. Звірята зависимі від клїмату і рістні. Через те инші звірі у горах, инші в лїсовій полосї або на степах. У горах ще переховав ся медвідь, олень, рись, дикий кіт. На Мармаруських горах Угорщини з'являєть ся часом кізлиця у лїсах. Досить часто можна стрінути: дика, серну, лисицю, борсука, заяця, вивірку-білицю і їжака. Над во-

дами видра, недалеко селів ласиця і тхір. У футра із соболів, куниць та горностаїв убирали ся наші бояри. Бобри були давнїйше над Бугом, тепер ще лиш у Слуцькім Полїсю. Лосї жили давно в цїлій середущій Европі. В Галичинї вбито послїдного лося 1760 р. Дикий вїл, що звав ся тур, жив у наших пущах, чорний, з білою смугою на хребтї. Наші князї нераз вибирали ся в лїси полювати на турів. Із степової звірнї замітнїйші: суслик, байбак, сайгак і слїпець (зїнське щеня). Пташня у горах: орел, найбільший птах, кружляє над скалами Чорногори. Він може жити і 100 лїт. Беркут, половик (ястріб) і каня — се гірські грабіжники. Мало вже у горах ґотурів. Орябок, білогруд і кривоніс — цїкаві птахи. В лїсах та на полях: тетерев, куропатва, перепилиця, слуква, вудвуд, сойка, кулик, вільга, кіс, шпак, довбач (жовна), сорокопуд, горлиця і снїгур. Соловій — найкрасший співак наших садів та гаїв. Галка (кавка) уміщена в гербі міста Галича. Зазуля, ластівка і бузько улюблені птахи нашого села. На степах жиють: дрохва, журавель, гоголь, хворостїль, чапля, лебідь і чайка. Пісня гетьмана Мазепи порівнує чайку з Україною.

„Ой біда, біда чайцї небозї,
Що вивела чаїнята при битій дорозї..."

Домашні звірята: кінь, вїл і корова, вівця. За найкрасшого вважає ся у нас вороний кінь. Гарна порода коний у Задонщинї. Гуцульські конї маленькі, але витревалі. Кінь — воєнний товариш походів наших лицарів (Олег). Давно буяли по степах табуни диких коний.

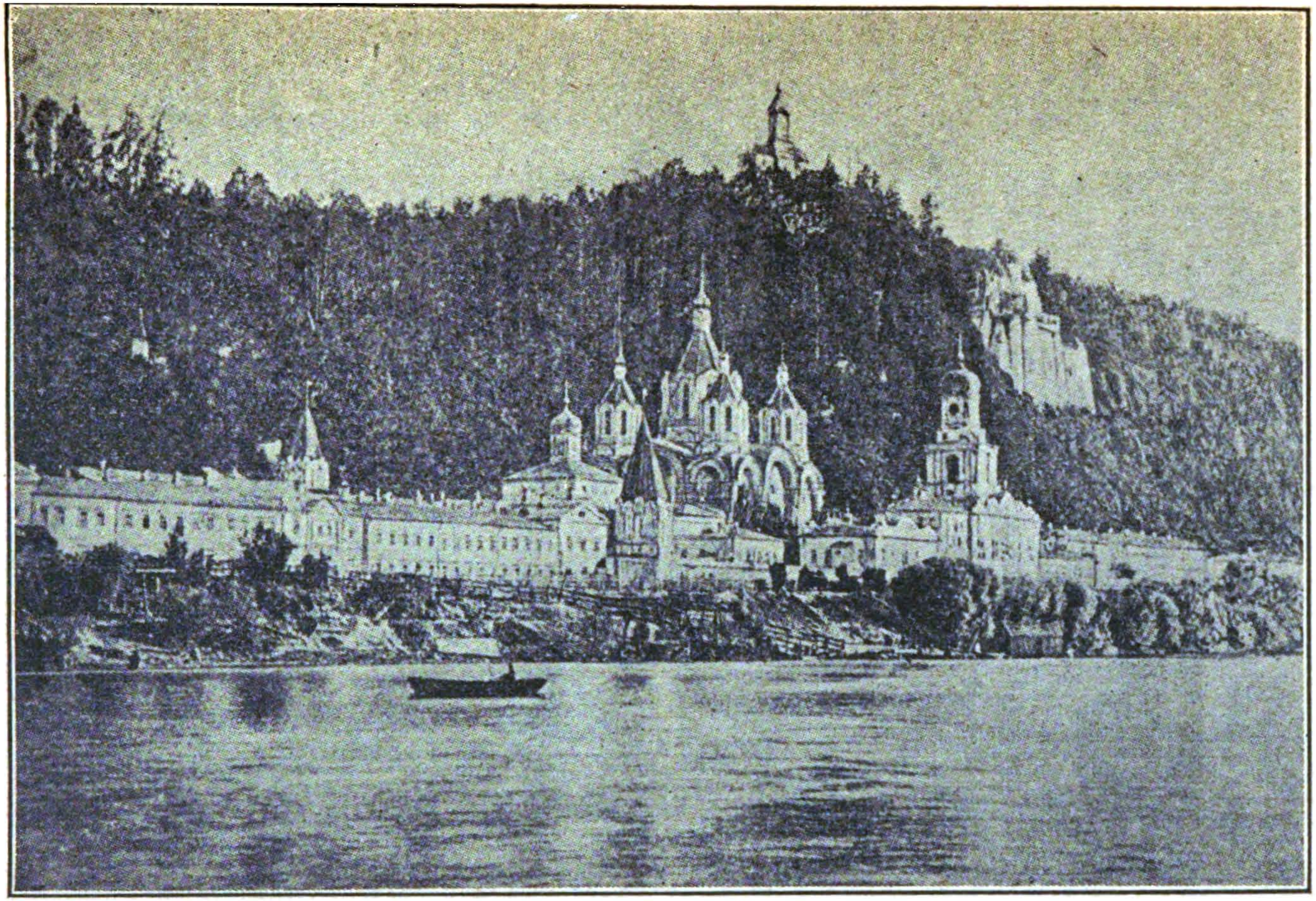

Донець. Сьвятогорський монастир.

З плазунів: вуж, гадина, веретільниця, ящур — найбільше у горах, ящірка скрізь. Черепаху і рака тепер вже не подибаємо так часто, як давно. Риба: у горах цяткований струг; в долівських ріках, слиж, сом, лин, мерісниця, бабець, щука; в степових: чабак, осетр, тарань, стерлядь, лещ і судак. В ріках, озерах і ставах України було досить усякої риби. Здавна славила ся Тиса богацтвом риби. З комах: сьвітлячок, що сьвітить по лїсових кущах у ночи і саранча, що нищить часом засіви на степах. Хрущ червенець, що жиє тільки на Україні, замітний тим, що давно робили із нього червону фарбу. Усякі мотилї та хрущі також причиняють ся до збільшеня природної краси України. За те пожиточна тільки пчола. Давно у нас було богато пасїк. Вивожено віск а також виробляли питний мід.

10. КОПАЛИНИ І МІНЕРАЛЬНІ ВОДИ.

Нема на Україні золота і дорогих камінїв, але за те не бракує хлїба та соли. У всякі копалини українська земля дуже богата.

Сіль. Хоч сіль дуже людям потрібна, то є краї, як ось Чехи, Швайцарія і Сербія, що її не мають. За те Україна має невичерпані поклади камінної соли і сільні жерела. У Стебнику, Косові та Калупи тверда камінна сіль, на Підкарпатю сільні жерела. На російській Україні добувають сіль в Чорноморю. Нафта в Бориславі, Дзвинячи, Бітькові, Молотькові та на Підкавказю. У самім Бориславі 12.000 нафтових жерел. Бориславська нафта замітна тим, що має значний процент бензи-

ни. Взагалї що до обильности нафти, Галичина займає третє місце на кули земській, бо тільки Зєдинені держави та Росія в Баку продукують більше. Віск земний (озокерит) в Бориславі, Дзвинячі, Старуни та в Харківщинї. Камяний уголь: над Донцем, в Катеринославщинї та на Покутю. Копальнї над Донцем дали 1905 р. 130,000.000 q. камяного угля, отже 80% усеї продукції европейської і азійської Росії. Торф на Полїсю, а також в Товмаччинї, де витинано на рік 10 мілїонів торфових цеголок. Асфальт в Харківщинї, сїрка на Поділю. Вапно на Волини, Поділю і в Східній Галичинї, крейда коло Холму, на Волини і на Поділю. Каолїн: Харківщина, Полтавщина і Київщина, ґрафіт також російська Україна. Камінь лябрадор в долинї ріки Рось, а фосфорит на Поділю. Йод добувають над Чорним морем. Гірський кристаль в притоках Тиси (мармаруські діяманти) та коло Лавочна. (Є непевна думка, що діяманти знаходять ся у кременях недалеко П. Камінця та над рікою Стрием. Та се, здаєть ся, опаль). Кремінь, якого уживано давнїйше до кресаня огню, скрізь на Поділю. Карпати і Донщина богаті в мінеральні скарби. Зелїзо добувають у Катеринославщинї, у Самборі, Стрию та на Волинї. 1905 р. вироблено на російській Українї 31,000.000 q. зелїза. Олово і цинк над Донцем і в Трускавци. Мідь і ртуть над Доном. Копальнї села Микитівки в Катеринославщинї дали 1907 р. понад 8.000 пудів живого срібла (ртути). Манґану достарчає Катеринослав і Поділє 20 мілїонів пудів, отже 6.

частину усеї сьвітової продукції.*) Хроніки XV. століття споминають про золоті жили в околиці Мушини між селами Миликом а Щівником, і на Україні коло замку Тустав. Золотий пісок має Золота Бистрпця, що впадає до Серету.

Мінеральні води та кліматичні місця. Поміж богацтвами України ще треба зазначити і обильність жерел з усякими мінеральними водами, котрі уживаєть ся в лїчничих цїлях до питя чи до купелї. Ті мінеральні жерела прославляють нашу землю, приносять слабим людям здоровлє, ще й підносять добробут тих околиць. Треба лиш старати ся, щоб всї ті місця дістали ся під заряд наших людий. Квасні жерела (квасок, щівник) — се двоуглян зелїза. Кваси вапняно-зелїзні декуди називають квасною водою або буркут. Се вода, що бурить ся та булькоче, подібно як т. зв. содова вода. Жерела: в Квасах (Буркутї) і в Рахові над Тисою, в присїлку Жабя Буркутї над Чорним Черемошем і в селї Мушинї. Жерела в Бібрцї п. Сянік мають також двоуглян соду, помагають у слабостях приладів травленя. віддиху, нирок і ин. Любінь коло Городка, Пустомити коло Львова і Шкло коло Яворова — сїрчані води, що помагають на ревматизм і скрофули. Село Моршин у Стрийщинї — сїрчан соду і маґну. Солонї купелї: Болехів — чиста солянка. Любіжня коло Делятина і Славянськ в Харківщинї. Сировиця у Трускавци — на ревматизм, недомаганя жолудка і кишок (жерела солоно-гіркаві, хльорик маґну і

*) Stefan Rudnyckyj: Der oestliche Kriegsschauplatz (Osten und Orient H. 1.) Jena—Wien 1915. ц. 1 К.

Original from

Вид Київа з Дніпра.

троха соли Ґлявберської). Для малокровних морські купелї над Чорним морем в Одесї і над Азівським. Для хорих на груди: місто Ялта на Кримі. Клїматичні заклади в лїсах: Краснийбрід у Київщинї, Славута на Волини, де пробують лїчити грудні недуги кумисом. Клїматичні місця у горах в смерекових лїсах для хорих на груди або нерви, а також для всїх, що бажають відпочинку: Ямне, Ворохта, Микуличин, Ворохянка, Криворівня, Жабє, Розтоки. Там віддихають повітрєм, пересиченим смерековою живицею, пють жентицю, гуслянку та козяче молоко. Се прекрасно положені, мальовничі місцевости, що й надають ся також туристам для всякого рода прогульок.

11. ПЛОДИ.

Сміло можна назвати Україну найбогатшим краєм не тільки Европи, але й усеї землї. Поміркований клїмат, велика плодовитість землї і визначні мінеральні богацтва роблять її одним із найбільше прихильних місць мешканя білої раси. Свою велику плодовитість завдячує Україна чорноземови, котрий вкриває більше як ¾ всеї поверхні. Великий північний простір ялової землї, пісків і білої глинки, який обіймає всю Польщу, Білорусь і велику часть Московщини, залягає лиш північну частину України: Холмщину, Полїсє і край Чернигівщини. Вся остання Україна в обширі чорнозему. Умірене підсонє сприяє управі збіжа і для того на Україні найбільше хлїборобів. Рокова продукція України лиш пшениці, жита і ячменю, виносить около 150,000.000 q., отже в порівнаню

¾ усеї продукції нїмецької держави, а більша як продукція Австрії або Франції. Як прийде уліпшена рільна господарка, то се число ще значно побільшить ся. Жнива на Україні 1910 р. принесли 6 разів більше збіжа, як в Польщі. Одна Українська ґубернія, прим. Кубанщина, дає більше збіжа, як 10 ґуберній російської Польщі. Урожайні лани Поділя: „На Поділю хлїб на кілю, колачі на плотї" (нар. прислівє). Усякі роди збіжа — се найважнїйші плоди України. Крім сего ще садять лен, коноплї, тютюн, хміль, котрі становлять товар вивозовий. Давно управляли на Україні богато вина, а в полудневих провінціях ще й тепер родить ся його чимало. Продукція цукрових буряків творить пять шестих усеї російської продукції. Яка наша земля родюча, бачимо з того, що всякі ростини, навіть такі, що ростуть по теплих краях, дають у нас добрий урожай. Бавовняник, що росте в Америці, Єгиптї та Індії, гарно приймаєть ся у нас в Чорноморю. Риж гарно родить ся у Кубанщинї, соя (китайський біб) на Поділю, ґумове дерево на Кубани. Китайські ростини гаолян і чуміза, посїяні у Київщинї, дали красший урожай як у Китаю. В Таврії росте рід пшеницї, що зветь ся гарнівка, добра для виробу макаронї, і наша уважаєть ся за найкрасший рід у всїх західно- европейських фабриках.*) Огородництво та садівництво у нас ще не розвинуло ся так як повинно. У нас родить ся богато овочів й дуже гарні. Ми могли б ще за границю посилати городовину (ярину) та овочі, а тим часом ми ще спроваджуємо

*) М. Гехтер: Природні богацтва України. „Засїв", Київ 1912 р.

з-за границї. Годівля худоби виказує понад 30,000.-000 штук рогатої худоби. Овець богато на Гуцульщинї. Ловля риб на обох українських морях достарчує 24,500.000 кґ. морської риби.**)

Оттака то наша земля богата і родюча. Що на нїй не посїєш і не посадиш, усе вродить ся як найкрасше. Не дармо звали Україну „медом і молоком текуча земля!" Та на жаль сим добром користують ся в значній мірі чужинцї. Давнїйше Україна своїм збіжем годувала Польщу, тепер годує Московщину. Аж визволившись з московської неволї, зажиє наш народ красшим житєм.

**) Ukraina und die Ukrainer. Von Dr. Stefan Rudnyckyj. II. Auflage, Berlin 1915.

12. КРАСА УКРАЇНИ.

Як Українець поїде у чужину, аж тоді бачить, що таке Україна. Нема на чужині наших гарних сел, соломою критих хаток, нема такої поетичної природи, не чути милої української мови ні звучних пісень. Тільки все для нас чуже, а хочби й гарне, так непривітне.

Нема на сьвітї України,
Немає другого Дніпра!

(Т. Ш.)

І хоч Українець завандрував би і в теплі, полудневі краї, де ніколи нема зими, все ж таки тужити ме за своїми, за рідною Україною.

„Згадуєм сумно за рідну Вкраїну,
Повну принади землицю,
Повну ланів і гаїв і садочків,
Повну краси чарівницю".

(А. Кримський).

Буває й таке, що Українець як вже не може повернутись у свій рідний край, то з великої туги вяне і вмирає на чужині. А свою Україну не може забути. Шевченко був 10 років на Сибірі, а тілько про Україну все думав.

„Аби хоч крихотку землї
Із-за Дніпра мого сьвятого
Сьвятії вітри принесли...

„І тут і там він усе той самий щирий син України, що виріс серед її широких степів із віковічними могилами, під південним небом із яскравими зірками, з ясним місяцем, під шум Дніпра-Словути, під ніжні, зворушливі народні пісні.

Україна передала йому все своє горе і всї бажаня, всї свої спомини про дні минулі і надії свої на красшу будучність. І Шевченко збирав усе те й так глибоко заховав у душі своїй, що ні довгі роки примусової розлуки, ніякі сторонні впливи не викрислили із його душі найменьшої рисочки сеї богатої спадщини. І за тисячі верстов (км.) від своєї Неньки-України, в усїм, що тільки виходило з під його пера, олівця або пензля, — яскраво видимо сина України.*)

Наша вітчина — красна земля! Її краса ріжноманїтна: гори, лїси, гаї, степи та моря. В горах чудові озера, на ріках водопади. Зелені долини, білим цьвітом прибрані садочки. Лиш стань та диви ся! Диви ся і любуй ся красою рідної землиці, красою України. Бо красна на Україні весна і лїто, осїнь і зима. Красний ранок і вечір, полудне і ніч, схід та захід сонця. Наша Україна — земля широка. Було б досить місця для всїх Українців, як би не ворожа навала. Як заведемо на Україні свої, красші порядки, то рости-ме наш народ свобідно, собі на добро та на славу. Наша вітчина — земля урожайна. Не дармо звали її „медом і молоком пливуча земля", а тепер звуть „шпихлїрем Европи". Наша Україна — богата земля. З її лона

*) Ол. Новицький: Краєвиди в поезії та малюнках Шевченка, Сяйво Київ ч. 2. 1914.

Київ. Лавра.

добувають богато усяких копалин, необхідних до людського життя. Із глибин нашої вітчини тече цілюща вода, що приносить здоровлє богато людям. А крім тих всіх прикмет — Україна наша вітчина, наше родинне міеце. І длятого кождий, хто тільки може, вертає ся хоч би і з другого кінця землї

В любий край давно коханий,
Пишноцвітний, злототканий,
В рідну хату, в рідний степ.

(Г. Чупринка).

Ми почуваємо себе в українській атмосфері, коли, їдучи зелїзницею, виглядаємо у вікна і бачимо білі хатки, зелені левади та червоні килими маку.

Які прегарні краєвиди України!

Недаром чужинцї так ними захоплюють ся. Длятого так богато малярів Поляків та Москалїв не знаходять на своїй земли краси, але йдуть на Україну і там змальовують українську природу. Бо не скрізь так гарно, як на Україні. Московський краєвид так представляєть ся: „Край убогий, студений, лїсовий та багнистий. Лиш поміж озерами та багнами денеде можна бачити кусень управної землї. Україна — зовсім що иншого: непереглядна площина богатих піль, а лиш часом трафить ся лїс або пісковий горбок".

Степи є і в чужих краях, не тільки на Україні, та вже не такі, як наші. Блукаючи понад Уралом, де його загнали Москалї, порівнує Шевченко тамошні степи із нашими:

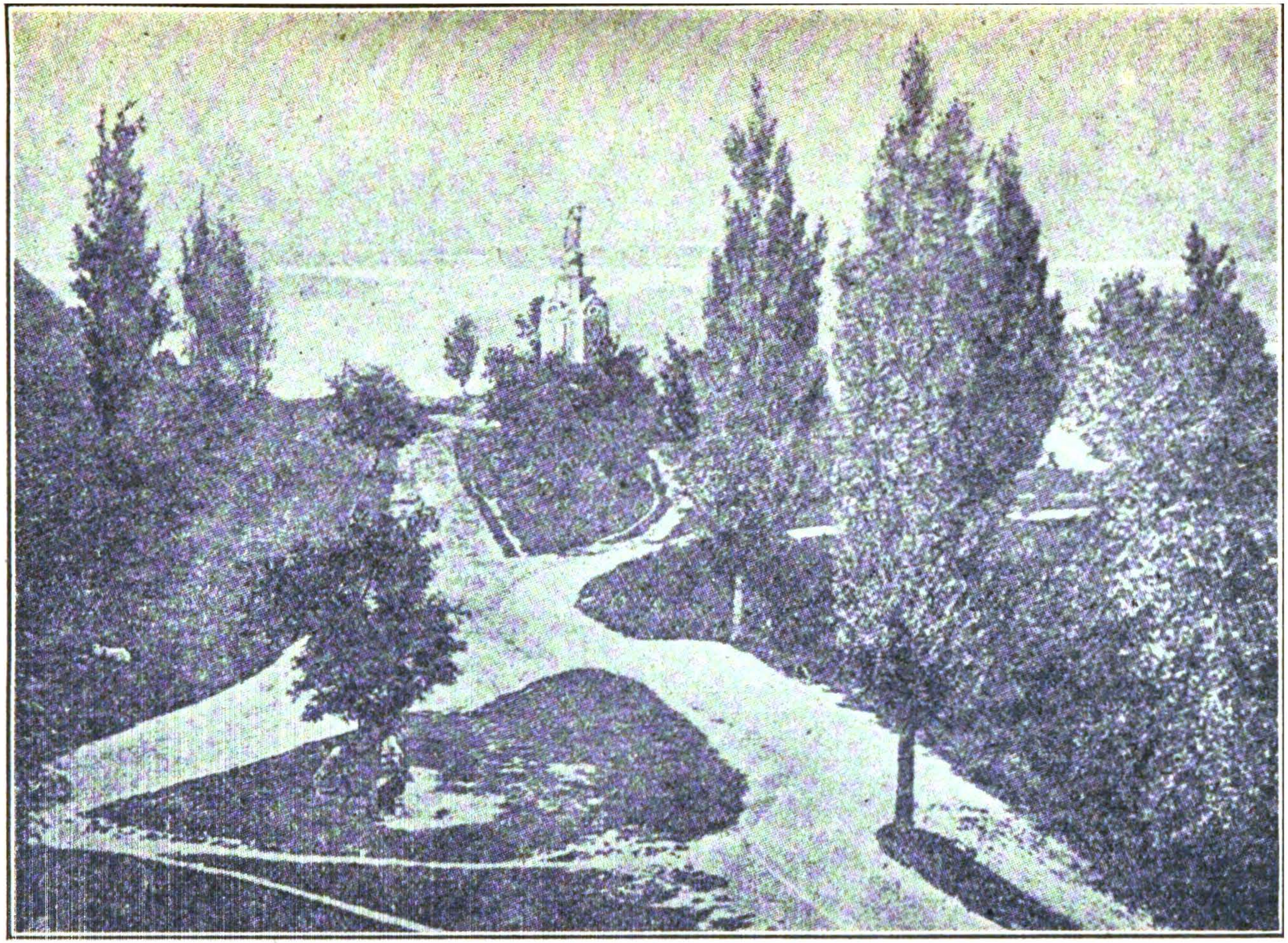

Київ. Памятник Володимира.

І там степи, і тут степи. Та тут не такії:
Руді, руді, аж червоні; а там голубії,
Зеленії, мережані нивами, ланами,
Високими могилами, темними лугами.

Чи хочемо оглядати українську природу рано, до схід сонця, чи вечером, все знайдемо сьвіжі, чарівні картини.

Схід сонця:

Дивлю ся я — аж світає, край неба палає;
Соловейко в темнім гаї сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє, степи, лани мріють,
Між ярами над ставами верби зеленіють.
Сади рясні похилились, тополі по волі
Стоять собі, мов сторожі, розмовляють в полі.
І все то те, вся країна, повита красою,
Зеленіє, вмиваєть ся ранньою росою.
Вмиваєть ся, красуєть ся, сонце зустрічає.
І нема тому почину, і краю немає...

(Т. Ш.)

Соняшний день на степу:

Їде він степом рясним: трави зелені та квіти,
Пишний простір навкруги, соняшним світом облитий.

(Б. Грінченко).

Вечір у горах:

На небі сонце гасне в вечірній синій млі,
Останнє сяйво ясне кидає на шпилі.
Горять шпилі огнями, як царський діядем,
Аж зорі над верхами займають ся огнем.
Занялись ясні зорі і місяць вирина;
Роскішно, пишно вгорі, а долом тишина...

(Б. Лепкий).

Вечір на Придніпрянщині:

Сонце заходить, гори чорніють,
Пташечка тихне, поле німіє.

(Т. Ш.)

Герб України.

Ніч:

До темної землі схилилось ясне небо...
Співає соловій свої пісні звабливі —
Мов зачаровані вслухають ся квітки,
Спинились, не тремтять, закохані, щасливі,
Задумані зірки.
Співає соловій пісні про щасну долю,
І вітер полетів по темному садку,
Жартує, обійма, цілує він тополю
Високу та гнучку.

(М. Славинський).

Ніч над Дніпром описує московський поет Пушкін: тиха українська ніч; прозоре небо, блищать зорі. Ледви трепеще листє на сріблистій тополі. Місяць спокійно з висоти сяє над маленькими хатами, що далеко, в низу спочили в тиші сна й ночі на берез тихого старого Дніпра (перевід).

Місячна ніч:

Небо незміряне всипане зорями.
Що то за божа краса!
Перлами — зорями ген під тополями
Грає перлиста роса.
Гай чарівний ніби промінем всипаний,
Чи загадав ся, чи спить.
Он на струнків та високій осичині
Листє пестливо тремтить...

(М. Старицький).

Така краса України. І весело жити тут людям.

„Хочеть ся дивитись, як сонячко сяє,
Послухати хочесь, як море заграє,
Як пташка щебече, байрак гомонить,
Або чорнобрива в гаю заспіває —
О Боже мій милий, як весело жить".

(Т. Ш.)

І села, і люди на Україні инші, як в чужих краях. От московське село без садків, бо Москалї не люблять деревини. А в нас — ніби море виступають широкії села з вишневими садочками, і люди веселі.

І радіє, хто з чужини вертає у рідні сторони:

Я знову з тобою, коханий мій краю.
Як любо на тебе дивитись мені!

Як щиро я поле широке кохаю,
Сей ліс величавий, садочки рясні!
Мов гарним віночком, садками повиті
Пишають ся білі, чистенькі хатки...
А поле широке мов хмарами вкрите
Пшеницею, житом... його не пройти!*)

(П. Нев.).

Але мусимо памятати, що найкрасшу землю забрали нам Москалї. Найбогатша частина України в московських руках. Та недалека вже хвиля, як намість московської неволї заяснїє самостійна українська держава.

І забудеть ся нещасна давная година,
І оживе добра слава, слава України.

*) Розвага 1915.

З М І С Т:

		Стор.
	Передне слово	3
1.	Загальний опис	5
2.	Гори України	8
3.	Височини	18
4.	Низовини	24
5.	Ріки і озера	26
6.	Українські моря	40
7.	Клїмат (підсонє)	42
8.	Рістня (фльора)	47
9.	Звіринність (фавна)	51
10.	Копалини і цїлющі жерела	54
11.	Плоди	58
12.	Краса України	61

STATEMENT OF THE OWNERSHIP, MANAGEMENT, CIRCULATION, ETC., REQUIRED BY THE ACT OF CONGRESS OF AUGUST 24, 1912,

Of *"Enlightenment"* published *bi-monthly* at *Jersey City, N. J.* for *April 1, 1916.* State of *New Jersey,* County *Hudson.*

Before me, a *Notary Public* in and for the State and county aforesaid, personally appeared *Dmytro Andreyko,* who having been duly sworn according to law, deposes and says that he is the *Editor* of the *"Enlightenment"* and that the following is, to the best of his knowledge and belief, a true statement of the ownership, management (and if a daily paper, the circulation), etc., of the aforesaid publication for the date shown in the above caption, required by the Act of August 24, 1912, embodied in section 443, Postal Laws and Regulations, printed on the reverse of this form, to wit:

1. That the names and addresses of the publisher, editor, managing editor, and business managers are:

Publisher *Ukrainian National Association, Inc., 83 Grand St., Jersey City, N. J.*
Editor, *Dmytro Andreyko, 83 Grand St., Jersey City, N. J.*
Managing Editor *Dmytro Andreyko, 83 Grand St., Jersey City, N. J.*
Business Manager *Dmytro Andreyko, 83 Grand St. Jersey City, N. J.*

2. That the owners are: *Ukrainian National Association, Inc., 83 Grand St., J. C. D. Kapitula, President and Trustee, P. O. Box 565, McAdoo, Pa.*
S. Jadlowsky, Financial Secretary and Trustee, 83 Grand St., Jersey City, N. J.
M. Uhorchak, Recording Secretary and Trustee, 83 Grand St., Jersey City, N. J.
A. Sharshon, Treasurer and Trustee, 524 Franklin St., Shamokin, Pa.

3. That the known bondholders, mortgagees, and other security holders owning or holding 1 per cent or more of total amount of bonds, mortgages, or other securities are: *no bondholders, no mortgagees, no security holders.*

Dmytro Andreyko.

Sworn to and subscribed before me this *Twenty-third* day of *March* 1916.

Stefan Milanowycz,

[SEAL] (My commission expires Aug. 1. 1920.)